

**Kitap Özeti ve İncelemesi I: Sapiens: İnsan
Türünün Kısa Bir Tarihi - Yuval Noah
Harari**

Karaçam

19.05.2023

İçindekiler

Giriş	3
1. “Bilişsel Devrim”	4
2. Tarım Devrimi	10
3. İnsanlığın Birleşmesi	16
4. Bilimsel Devrim	21
5. Mutluluk ve Hayatın Anlamı	27
6. <i>Homo Sapiens</i> ’in Sonu	31
I. <i>Biyolojik mühendislik</i>	31
II. <i>Cyborg mühendisliği</i>	31
III. <i>Yapay zeka</i>	32

Giriş

Bu yazıda Yuval Noah Harari'nin kitabı *Sapiens: İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi*¹'nin bir özetini ve eleştirisini yapacağız. Bu kitap son yıllarda büyük ses getirmiştir: Uzun zaman çok satanlar listelerinde kalmış, birçok “saygı değer” insandan övgü almış ve türümüzün geniş kesimlerce kabul gören uzun dönemli tarihine dönüşmüştür. Harari kitabını türümüzün tarihinin değer yargıları tarafından çarpıtılmamış, tarafsız, nesnel ve bilimsel bir örneği olarak sunmak istemekte ve kamuoyunun büyük bir kısmı da bu iddiayı yutmuş gibi gözükmektedir. Ancak *Sapiens*, teknolojik gelişme ile ilgili o bilindik idealist ilerlemeci anlatının güncellenmiş bir versiyonundan fazlası değildir: *Homo sapiens*, kendine özgü bilişsel yetenekleri sayesinde, gittikçe daha gelişmiş teknolojiler icat etmekte ve kendisini Tanrı'ya, *Homo deus*'a dönüştürme yolunda ilerlemektedir.

¹ Yuval Noah Harari, *Sapiens: İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi*, Kolektif Kitap, 2021.

1. “Bilişsel Devrim”

Harari *Homo Sapiens’in* bir zamanlar Dünya’da yalnız olmadığını hatırlatarak anlatısına başlıyor. 10.000 yıl gibi kısa bir zaman öncesine kadar dahi Dünya üzerinde başka *Homo* türleri vardı ve bu türler de insandı. Yaklaşık 2 milyon yıl önce arkaik insan türleri Afrika’yı terk etti ve diğer kıtalar üzerinde yayılmaya başladılar. Gittikleri yerlerde başka insan türlerine dönüştüler. En azından altı farklı insan türü bulunmaktaydı.

Homo türlerinin belirleyici özelliği büyük beyinlere sahip olmalarıydı. Büyük beyinler sahiplerine çeşitli avantajlar getirirler, fakat bu beyinleri beslemek için gerekli olan yüksek enerji miktarı gibi dezavantajları da beraberinde getirirler. Harari, insan türlerinin neden büyük beyinler geliştirdiğinin sebeplerini açıklamıyor. Bunun neden olduğunu açıklamaya çalışan çeşitli teoriler bulunmaktadır (cinsel seçim, alet kullanmanın ve avcılığın hızlandırıcı etkileri gibi), fakat Harari bu sorunun cevabını tam olarak bilmediğimizi söylemekte haklıdır. Bir diğer insana özgü özellik iki ayak üzerinde yürüme. Bu iki özellik insanların gelişmelerini henüz tamamlamadıkları çok erken bir zamanda doğmalarını zorunlu kılmaktadır. İnsan bebekleri oldukça çaresiz ve tamamı ile yetişkinlere bağımlı bir şekilde doğmaktadırlar. Bu durumun insan gruplarının sosyal ve ailevi yapılarında çok büyük sonuçları olmuştur. Kadınlar kendi başlarına bebekleri yetiştiremezler. Kabilenin diğer üyelerinin getirdiklerine ve korumasına ihtiyaç duyarlar. Bu zorunluluk insanların sosyal kabiliyetlerinin gelişmesine sebep olmuştur.

Homo türlerinin besin zincirindeki pozisyonu, yakın zamana kadar, ortalarda bir yerde olmuştur. İnsan türü en üstteki noktaya çok hızlı bir şekilde çıkmıştır. Bu sebeple, ne eko-sistemler ne de insanların kendisi bu gerçekliğe yüzde yüz adapte olabilmişlerdir. Buna karşılık, aslanlar ya da köpek balıkları en üst seviyedeki avcı pozisyonuna milyonlarca yıl süren bir süreç sonucunda ulaşmışlardır. Ateşin ehlileştirilmesi ve alet kullanımı insanların besin zincirinin tepesine çıkmasındaki anahtar gelişmeler olmuştur.

Harari’ye göre, tüm bu özelliklerine rağmen (büyük beyin, iki ayak üzerinde yürümek, taş aletler kullanmak ve ateşin ehlileştirilmesi) insanlar 70.000 yıl öncesine kadar marjinal canlılar olarak kalmışlardır. Harari’nin burada kastettiği şey insanların Dünya’nın eko-sistemlerinde dominant bir pozisyonda bulunmamasıdır. Yaklaşık 70.000 yıl önce *Homo sapiens* Afrika’nın dışına doğru yayılmaya başlamıştır. Bu yayılma diğer *Homo* türlerinin dünya çapında yok olması ile aşağı yukarı aynı zamanda gerçekleşmiştir. Diğer *Homo* türlerinin neden ortadan kalktığını açıklamaya çalışan iki temel teori bulunmaktadır. Bunlardan biri “İrk Karışımı Teorisi” diğeri ise “Yerine Geçme Teorisi”dir. Bunlardan ilkinde göre, *Homo sapiens*, karşılaştığı diğer *Homo* türleri ile melezleşmiş ve onlarla birlikte tek bir popülasyonda kaynaşmıştır. Diğer teoriye göre *Homo sapiens*, ya onları doğrudan öldürerek ya da daha efektif avlanma ve toplama yöntemleri ile yaşadıkları habitatların dışına sürerek diğer insan türlerinin yok olmasına sebep olmuştur.

Neanderthal ve *Denisova* genleri üzerinde gerçekleştirilen DNA haritalandırma çalışmaları, yukarıda bahsedilen iki teorinin eşit olmayan bir kombinasyonun insan türünün tarihinde rol oynadığına işaret etmektedir. “Orta Doğa ve Avrupa’da yaşan modern insan popülasyonlarının DNA’sının % 1 ila 4’ü *Neanderthal* DNA’sıdır” ve “modern Melanezya ve Aborijinal Avustralyalıların DNA’sının yaklaşık % 6’sı *Denisova* DNA’sıdır.”¹ Dolayısı ile, bu DNA çalışmaları göstermektedir ki diğer insan türleri modern insan genomuna yalnızca çok küçük bir katkı vererek yok olmuşlardır. Yalnızca çok küçük bir melezleşme yaşanmış ve *Homo sapiens* bu türlerin yerine geçmiştir. Üstelik, diğer insan türlerinin *Sapiens’in* onların bölgesine gelmesinden kısa bir süre sonra ortadan kalkmaları, *Homo sapiens’in* bu türlerin yerine ya

¹ Age., sayfa 31.

onları doğrudan öldürerek ya da daha efektif avcılık ve avlanma teknikleri ile onları habitatlarından sürerek geçtiğinin bir diğer işaretidir.

Harari'ye göre *Homo sapiens* yaklaşık 70.000 yıl önce büyük bir sıçrayış gerçekleştirmiştir. Buna “Bilişsel Devrim” adını vermekte. Harari'nin iddiasına göre “Bilişsel Devrim” *Homo sapiens*'te gerçekleşen genetik bir değişimin sonucudur. İnsan beyninin yapısını değiştiren genetik bir mutasyon. Bu genetik değişimden sonra *Homo sapiens*'in bilişsel yetenekleri dramatik bir şekilde gelişmiştir. Harari'ye göre bu devrimin işaretlerini Bilişsel Devrim'den sonra yapılan aletlerde ve sanatsal objelerde görmekteyiz: Botlar, yağ lambaları, oklar, iğneler, sembolik sanatsal objeler, mağara resimleri vb. Bilişsel Devrim ile ilgili bu hikaye, Harari'nin türümüzün tarihi ile ilgili oluşturmaya çalıştığı anlatıda oldukça önemli bir yere sahiptir. Kitapta bu noktadan sonra türümüzün tarihindeki her dramatik değişim sahip olduğumuz bu bilişsel ve hayal gücü yeteneklerinin bir sonucu olarak açıklanmaktadır. Buna göre, bu tek olay, beynimizi tekrar şekillendiren bu şans eseri mutasyon, türümüzün tarihindeki sıçramaların ve dönüm noktalarının yolunu döşemiştir. Tarihimizdeki büyük olayların böyle basit ve sansasyonel bir şekilde açıklanması uluslararası bir *best-seller* yazmak için güzel bir yöntem olabilir, fakat insan tarihindeki sürekli eğilimin –insan topluluklarının gittikçe daha fazla karmaşıklaşması²– arkasında yer alan gerçek sebepleri açıklamamaktadır. Harari bu sürekli³ toplumsal gelişimin arkasındaki maddi koşullardan hemen hemen hiç bahsetmemektedir.

70.000 yıl önce bilişsel bir devrimin gerçekleştiği kesin değildir. İnsan beynini dramatik bir şekilde yeniden yapılandıran bir mutasyona dair bir kanıt olmadığı gibi, 30.000 yıl önce yaşayan *Homo sapiens*'in 200.000 sene önce yaşayanlardan niteliksel olarak farklı ya da daha modern olduğunu gösteren bir kanıt da yoktur.⁴ Biyolojik bir değişimi göstermekten ziyade, Harari'nin “Bilişsel Devrim”in kanıtları olarak gösterdiği objeler, insan toplumlarının çevrelerindeki değişen şartlara kültürel adaptasyonlarının bir sonucu olabilir: İnsanların, eko-sistemlerinin taşıma kapasitesini artırmak amacıyla gerçekleştirdikleri karmaşıklaşmanın ifadeleri. Fakat bu tarz bir düşünme biçimi tam da Harari'nin basit ve sansasyonel açıklamalarında yapmaktan kaçındığı şeydir. Onun tercihi, neredeyse her şeyi insan türünün hayal gücüne atfederek tarihsel hadiseleri açıklıyormuş gibi yapmaktır.

Harari dil yeteneğini türümüzü tanımlayan ve sonuçları bakımından en önemli karakteristik özellik olarak görmektedir. Çünkü bu yetenek “hiç görmediğimiz, dokunmadığımız, koklamadığımız birçok şey hakkında konuşmamızı sağlamaktadır.”⁵ Başka bir deyişle efsaneler, mitler, anlatılar, ideolojiler ve benzerlerini yaratma yeteneğini bize bahsetmektedir. Bunlar Harari'nin tarihin motoru olarak gördüğü şeylerdir. Harari'ye göre dinler, yasalar (dini ya da seküler), şirketler (Apple, Mercedes vb.), uluslar, devletler vb. hayali gerçekliklerdir. Bunlar dünyada somut varlıklar olarak yer almazlar. Onların mevcudiyeti hayalimizdedir ve gerçek dünyadaki varlıkları onların varlıklarına inanmamız ve bu inanış doğrultusunda davranmamız ölçüsündedir. Ve hayali gerçeklikleri hayal etme gücünü bize veren şey de “Bilişsel Devrim”dir. “Gerçek olmayan” kavramları hayal etme yetisi sayesinde *Homo sapiens* hayali gerçeklikleri hayal edebilir ve böylece (milyarlara varan) büyük sayılar içinde kolektif olarak hareket edebilir. Kavramlar hayal edebilme yeteneği sayesinde *Homo sapiens* kendi davranış kalıplarını değiştirebilir.

² “Karmaşıklık, bir toplumun büyüklüğü, sahip olduğu parçaların sayısı ve birbirlerinden ne kadar farklı oldukları, sahip olduğu özel toplumsal rollerin çeşitliliği, toplumda var olan farklı toplumsal rollerin sayısı ve tüm bunları tutarlı ve işleyen bir bütün olarak organize etmek için kullanılan mekanizmaların çeşitliliği ile ifade edilir. Bu boyutlardan herhangi birisini genişletmek toplumun karmaşıklığını artırır. Karmaşıklığın iki ucundan bir örnek vermek gerekirse, avcı-toplayıcı toplumlar birkaç düzineden fazla toplumsal rol içermezler, buna karşılık Avrupa'da gerçekleştirilen modern nüfus sayımları 10.000 ila 20.000 arasında özel mesleki rolden bahsetmektedir ve sanayi toplumları 1.000.000'dan fazla toplumsal rol içerebilir.” Joseph A. Tainter, *The Collapse of Complex Societies*, Cambridge University Press, 1988.

³ İnsan toplumları, uygun maddi koşullara sahip oldukları müddetçe, gittikçe büyüme eğiliminde olmuşlardır. Fakat geçmişte toplumlar her zaman için daha büyük ve daha karmaşık bir hale gelmemişlerdir. Bazı maddi koşullar (karmaşıklığın artan maliyeti, malzeme ve enerji kaynaklarının yokluğu, doğal afetler vb.) gelişmelerini kısıtlamış ya da tamamıyla sona erdirmiştir. Bu toplumlardan bazıları daha az karmaşık seviyelere dönmüşler, kimisi de tamamen çökmüştür.

⁴ Bu konunun daha detaylı bir tartışması için bakınız: John J. Shea, *Homo sapiens Is as Homo Sapiens Was: Behavioral Variability versus “Behavioral Modernity” in Paleolithic Archeology*, *Current Anthropology*, Volume 52, Number 1, February 2011.

⁵ Harari, sayfa 39.

rebilir ve böylece değişen koşullara göre toplumlarının yapısını da değiştirebilir. Harari bu söylediklerini örneklendirmek için Peugeot şirketini ve Fransız Devrimi'ni örnek olarak veriyor.

Harari'ye göre "Peugeot bizim kolektif hayal gücümüzün ürünüdür."⁶ Peugeot, bir limited şirketi ve bir yasal kurgudur. Bu yasal varlıklar borç alabilirler; toprak, makine ve binaya sahip olabilirler; suç işleyip suçlu bulanabilirler vb. Ancak Harari'ye göre varlıkları yalnızca bizim hayal gücümüz sayesinde. Fakat Peugeot'nun *yalnızca* bir kurgu veya *yalnızca* bir hayal olduğunu nasıl söyleyebiliriz? Harari, bir organizasyonun ismini, hukuki temsiliyetini ya da markasını onun fiziksel mevcudiyeti ile karıştırıyor gibidir. Peugeot, bir şirket olarak, makinelerden, fabrikalardan, binalardan, işçilerden vb. oluşan bir organizasyondur. Var olabilmesi için bu maddi bileşenlere sahip olması ve onları belirli bir şekilde organize etmesi gerekir. Harari bir felaketin Peugeot'nun tüm işçilerini öldürebileceğini ve tüm makinelerini ve binalarını ortadan kaldırdılabileceğini söylüyor; fakat Peugeot, ödünç para alıp, yeni işçiler kiralayıp, yeni makineler alarak ve yeni binalar yaparak varlığını devam ettirebilir diyor. Harari'nin bunu söyleme sebebi, Peugeot'nun kendisinin onun maddi bileşenlerinden bağımsız olduğunu kanıtlamak. Fakat bunlar, okuyucuda sürpriz ve sansasyon duygusu yaratmak için kullanılan retorik numaralardan ibarettir ve hiçbir şeyi açıklamaz. Üstelik burada Harari'nin söylediği şeye dikkat edin: Peugeot yeni işçiler kiralayabilir, yeni makineler alabilir ve yeni fabrikalar inşa edebilir. Eğer Peugeot, Harari'nin iddia ettiği gibi, hukuki bir kurgudan ya da hayal gücümüzün bir ürününden ibaretse, neden bu varsayımsal felaketten sonra maddi bileşenlerini tekrar yerine koymak zorundadır? Çünkü var olabilmek için bu maddi bileşenler zorunludur.

Şirketlerin, ulusların, devletlerin vb. *Homo sapiens*'in sözde Bilişsel Devrim sonrası elde ettiği hayal gücü ile üretilmiş hayali gerçeklikler olduğunu söyleyip ortadan çekilmek bu organizasyonların nasıl kurulduğunu ve insanların neden, doğal referans gruplarının ötesinde, büyük kalabalıklar olarak bu hayali gerçeklikler etrafında organize olduklarını, onları buna neyin zorladığını açıklamaz. İnsanların ideolojiler, anlatılar ve inanç sistemleri ortaya çıkarma yeteneklerinin olduğu açıktır. Ve insanlar bu yetenekleri büyük organizasyonlar ortaya çıkarmakta ve kendilerini bu organizasyonların içinde çalışmaya motive etmekte ve zorlamakta kullanmaktadırlar. Fakat bu yeteneğin varlığı, kendi başına, bu organizasyonların nasıl ve neden ortaya çıktıklarını açıklayamaz. Bu sürekli artan karmaşıklasmayı devam ettiren ve altta yatan maddi koşullar nelerdir? Harari bunlardan hiç bahsetmiyor.

Harari, "büyük ölçekli insan dayanışması mitlere dayandığı için, insanların dayanışma biçimlerinin mitlerin değişmesi ile değiştirilebileceğini"⁷ söylemektedir. Ve böylece Fransızlar mitlerini 1789'da bir gecede değiştirmişlerdir. Bunu, Harari'nin burada söylediği şekilde söylemek, *Homo sapiens*'in efsanelerini, ideolojilerini, değerlerini vb. bilinçli bir şekilde değiştirebileceğini ima etmektedir. Fakat üstyapısal (efsaneler, inanç sistemleri, bilimsel teoriler, yasalar vb.) özelliklerin değişimi çok nadir durumlarda özgür irade ile olur. Üstyapıdaki değişimleri tetikleyen şey toplumun altyapısal (teknolojik aletler, enerji ve malzeme kaynakları, bir toplumun kendisini içinde bulduğu çevresel koşullar) ve yapısal (bir toplumun sahip olduğu hiyerarşiler, sınıfsal yapısını ve üyeleri arasındaki ilişkileri düzenleyen kurumların organizasyon yapısı) faktörlerindeki değişimlerdir.⁸ Fransız Devrimi'nden çok önce Fransız toplumunda bu değişimler gerçekleşmekteydi. Mitin değiştirilmesi üstyapının, yapı ve altyapıdaki değişimlere adapte olmasıydı. Üstelik, mitin değişmesi de bir gecede olmuş bir şey değildir. Devrimden çok önce yeni mitin etrafında şekillendiği görüşleri savunan filozoflar bulunmaktaydı.

Harari, doğamızı ve tarihimizi anlamak için avcı-toplayıcı atalarımızın hayatlarına bakmamız gerektiğini söylüyor. Herkesin avcı-toplayıcı olarak yaşadığı zamanlardaki eski avcı-toplayıcılar hakkındaki kanıtlar kıttır. Bu sorunu telafi etmenin bir yolu günümüzdeki avcı-toplayıcı grupları incelemektir. Fakat bu grupların eski, orijinal avcı-toplayıcıları ne kadar temsil edip etmediklerini bilemeyiz. Çünkü yaşam tarzları yerleşik insanlar ile temas etmeleri sebebiyle bozulmuş olabilir. Yine de, eski avcı-toplayıcıların hayat tarzının bazı temel unsurlarını, ya bu toplumların bıraktığı arkeolojik kanıtları inceleyerek ya da

⁶ Age., sayfa 44.

⁷ Age., sayfa 47.

⁸ Altyapımın, uzun vadede, yapı ve üstyapı üzerinde belirleyici olmak anlamında üstünlüğü bulunmaktadır. Bir toplumun yapısal ve üstyapısal unsurlarını son kertede belirleyen ve şekillendiren şey onun altyapısal unsurlarıdır.

mevcut avcı-toplayıcı toplumlardan elde edilen antropolojik kanıtlar yolu ile tahmin edebiliriz. Harari'ye göre kanıtlar aşağıdakilere işaret etmektedir:

- Avcı-toplayıcılar, mevcudu 150 kişiye kadar çıkan küçük gruplar halinde yaşamışlardır. Gündelik hayatlarında, kişisel olarak tanıdıkları az sayıda insan ile karşılaşmışlar, ilişki kurmuşlar ve dayanışma içinde olmuşlardır.
- Doğa içinde yaşamışlardır ve içinde yaşadıkları çevre hakkında (bölgenin coğrafi özellikleri, fauna ve florası vb.) geniş bir bilgiye sahip olmuşlardır. Taş aletler yapmak, vahşi Doğa içerisinde hareket etmek ve yönlerini bulmak, yaşadıkları çevrede hayatta kalmak için kendilerini vahşi hayvanlardan korumak ve onları avlamak konusunda geniş bir yetenek ve bilgiye sahiptiler. Bireysel olarak, içinde yaşadıkları çevre hakkındaki bilgileri ve hayatta kalmak ile ilgili yetenekleri bakımından, modern bir insana kıyasla çok daha bilgili ve yetenekliydi. Çevrelerindeki çoğu hayvanı, bitkiyi ve yeryüzünü şeklini bilmekteydiler. Vahşi Doğa'da etkili bir şekilde nasıl hareket edebileceklerini çok iyi biliyorlardı. Kısacası, medeni bir toplumun üyesine kıyasla çok daha otonomdular. İnsan toplumlarının kolektif bilgi dağarcığı genişlemiştir, fakat medeni bir toplumun ortalama bir üyesi, vahşi Doğa'da hayatta kalmak için gerekli ölüm-kalım yetenekleri bakımından ortalama bir avcı-toplayıcıya kıyasla bir cahildir. Harari, "ortalama bir *Sapiens* beyninin avcı-toplayıcı zamanlardan beri *küçüldüğünü* söylemektedir."⁹
- Göçebe avcı-toplayıcılar mevsimler, hayvanların sezonluk göçleri ve bitkilerin büyüme döngelerine göre hareket halindeydiler. Genellikle belirli bir yurt içerisinde hareket ediyorlardı. Bazı istisnai olarak zengin kaynaklara sahip bölgelerde yerleşik avcı-toplayıcı toplumlar da bulunmaktaydı.
- Yedikleri yiyecekler, yaşadıkları yerin sahip olduğu seçeneklere bağlı olarak oldukça çeşitliydi. "Termite arar, yemiş toplar, kök çıkarma için toprağı kazar, tavşan kovalar, mamut ve bizon avlardı."¹⁰
- Harari, "avcı-toplayıcıların genel olarak kendilerinden sonra gelen çoğu köylünün, çobanın, işçinin ve ofis çalışanının yaşamından daha konforlu ve ödüllendirici"¹¹ bir yaşam sürdürdüklerini söylüyor. Harari, avcı-toplayıcı hayat tarzının yerleşik insanların çoğunun hayat tarzından daha ödüllendirici ve ilginç olduğunu söylerken doğru bir şey söylemektedir. Çünkü avcı-toplayıcılar kendi yetenek ve kapasitelerine dayanan otonom bir yaşam sürüyorlardı. Kendi hayatlarının organizatörüydüler. Tam da bu gerçekler avcı-toplayıcı hayat tarzını daha ilginç, ödüllendirici, anlamlı vb. kılıyordu. Fakat avcı-toplayıcı hayat tarzını tanımlamakta "konforlu" kelimesini kullanırken oldukça dikkatli olmalıyız. Çünkü burada avcı-toplayıcı hayat tarzını romantize etmek tehlikesi bulunmaktadır. Konfor kelimesi ile genellikle anlaşılan şey fiziksel eforun yokluğu ve yapay olarak kontrol edilen ve donatılan güvenli yerlerde ve koşullarda yaşamaktır. Avcı-toplayıcı hayat tarzı ise denetim altında olmayan riskli doğal ortamlarda yoğun bir fiziksel efor gerektiren bir hayat tarzıydı.
- Harari, yerleşik toplumlardaki çalışma günleri ile avcı-toplayıcı toplumlardaki "çalışma günleri"ni kıyaslamakta ve ikincilerin birincilerden kısa olduğunu iddia etmektedir.¹² Bu karşılaştırma, yalnızca niceliksel bir karşılaştırma ise, "çalışma saati"nin yerleşik ve avcı-toplayıcı toplumlarda nasıl tanımlandığına bağlı olacaktır. Ancak bu karşılaştırma çok daha köklü bir sebepten doğru bir karşılaştırma değildir. Harari burada, modern bir kavram olan "boş zaman"ı eski avcı-toplayıcıların iş gününü değerlendirecek bir kriter olarak kullanıyor. Fakat bu modern kavramı bir kriter olarak avcı-toplayıcı toplumlara uygulayamayız. Avcı-toplayıcı toplumlarda insanların gerçekleştirdiği faaliyetler onların doğrudan fiziksel var oluşları ile ilgilidir. Bu faaliyetler bir birey için en önemli

⁹ Harari, sayfa 63. Bu iddianın kaynakları için aynı sayfadaki 13. dipnota bakınız.

¹⁰ Age., sayfa 62.

¹¹ Age., sayfa 64.

¹² Age., sayfa 64.

olan şeylerle doğrudan bağlantılıdır. Üstelik bu faaliyetler ya birey olarak ya da küçük bir grubun mensubu olarak otonom bir şekilde gerçekleştirilir. İnsanların bu görevleri başarı ile yerine getirmek için entelektüel ve fiziksel kapasitelerini dinamik ve onları zorlayan şekillerde kullanmaları gerekir. Bu faaliyetlerin bütün gün bir kübik içinde oturup pikselleri seyretmekten daha ödüllendirici, daha tatmin edici ve ilginç olmalarının sebebi budur. Bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesi uzun saatler gerektirebilir, fakat bunları başarılı bir şekilde gerçekleştiren insanlar bu faaliyetleri tamamladıklarında tatmin olmuş hissederler ve modern işlerin geride bıraktığı boşluğu doldurmak için “boş zaman” a ihtiyaç duymazlar. Bir insanın bir kübik içinde ya da bir montaj hattında sabitlenmiş olarak günün kaç saatini geçirdiği elbette önemlidir, fakat modern işlerle ilgili sorun yalnızca onların ne kadar sürdüğü değildir; bu işlerin organize edilme şekli ve yapıma şekli de bir hayli önemlidir. Bu işlerde çalışan insanların otonomi ve inisiyatifi yoktur. Genellikle kendisi zaten absürt olan ve çalışanın temel ihtiyaçları ile hiçbir alakası olmayan bir işin ufak bir kısmını icra ederler. Bir insanın zamanının büyük bir bölümünü bu şekilde harcaması geride boşluk, anlamsızlık, güçsüzlük, izolasyon, tatminsizlik vb. hisler bırakır. Ve günümüzde “boş zaman” bu tarz hislerin eğlence, tüketim ve her türlü ikame etkinlik¹³ (hobiler, entelektüel faaliyetler, siyasi faaliyetler, spor vb.) ile bastırılmaya çalışıldığı zaman dilimidir.

- Avcı-toplayıcılar bulaşıcı hastalıklara daha az yakalanmışlardır çünkü kalabalık topluluklarda ve evcilleştirilmiş hayvanlara yakın bir şekilde yaşamamışlardır.
- Harari, avcı-toplayıcı toplumların savaşçı mı barışçı mı olduğuna karar veremeyeceğimizi söylüyor. Fakat (hem hayvanlara hem de başta yabancılar olmak üzere diğer insanlara karşı) şiddetin avcı-toplayıcı hayat tarzının temel bir parçası olduğunu gösteren yeterli kanıt mevcuttur.¹⁴

Harari, avcı-toplayıcı hayat tarzının bu genel özetini doğamızı anlamak için yapmaktadır. Fakat ilginç bir şekilde bu özetten çıkan sonuçları mutluluk ve hayatın anlamını irdelediği bölümde (aşağıya bakınız) kullanmamaktadır.

Sapiens, 45.000 yıl önce Avrasya-Afrika kara kütesinden ayrı olan toprakları kolonize etmeye başlamıştır. Avustralya’ya da aşağı yukarı bu dönemde ulaşmıştır. *Sapiens*’in Avustralya’ya gelişinden sonraki birkaç bin yıllık dönemde bu kıtanın megafaunasının yüzde doksanının soyu tükenmiştir. Harari’ye göre bu tükenişlerin sorumlusu atalarımızdır. *Sapiens*’in sorumluluğuna işaret eden kanıtlar şunlardır:

- a. Bazı akademisyenler bu yok oluşların sebebi olarak iklim değişikliğini suçlamaktadırlar. Ancak *Sapiens*’in gelişinden sonra nesli tükenen türler geçmişte çok sayıda iklim değişikliği olayında hayatta kalmayı başarmışlardır.
- b. İklim değişikliği deniz canlılarını ve kara hayvanlarını eşit derecede etkiler. Fakat okyanus faunası, karasal fauna ölçeğinde bir yok oluş yaşamamıştır.
- c. *Homo sapiens*’in evrimsel açıdan yakın zamanlarda geldiği diğer yerlerde de (Yeni Zelanda, Wrangel Adası, Güney ve Kuzey Amerika) benzer kitlesel yok oluş olayları yaşanmıştır. Tüm bu yok oluş olayları bir modele işaret etmektedir. Bu yok oluş olaylarının hepsinin insanların gelişiyile aynı zamana denk gelmesi onların katkısı olmadan mümkün değildir.

Ancak, insanların bu yok olma olayları üzerindeki olası etkisi, iklim değişikliğinin etkisini tamamen ortadan kaldırmaz. Harari, insanların sorumluluğuna odaklanıyor ve bu yok oluşlara neden olabilecek başka bir olasılıktan bahsetmiyor: Çok sayıda faktörün bir kombinasyonu (insanlar, iklim değişikliği ve asteroid çarpmaları ya da volkanlar gibi diğer çevresel faktörler.)

¹³ İkame etkinlik kavramı için bakınız: Theodore John Kaczynski, *Sanayi Toplumu ve Geleceği*, 135 – 148.

¹⁴ Avcı-toplayıcı toplumlardaki savaş ve şiddetin kanıtları için bakınız: Lawrence H. Keeley, *War Before Civilization: The Myth of the Peaceful Savage*, Oxford University Press, 1996; Azar Gat, *War in Human Civilization*, Oxford University Press, 2008.

Harari, insanların neden olduğu yok oluş olaylarını üç dalga halinde sınıflandırıyor. Bu, insanların vahşi Doğa'ya yaptıklarını ve hala yapmakta olduklarını vurgulayan ilginç bir bakış açısı sunmaktadır. İlk dalga yok oluşlar, avcı-toplayıcıların dünya üzerinde yayılmasından kaynaklandı. İkinci dalga yok oluşlar, yerleşik tarım toplumlarının dünya üzerinde yayılmasıyla gerçekleşti. Günümüzde insanların sebep olduğu üçüncü yok oluş dalgasındayız ve bu dalga endüstriyel faaliyetlerden kaynaklanıyor. Her dalganın etkisi bir öncekinden daha derin ve geniş olmaktadır. Endüstriyel faaliyetlerin neden olduğu üçüncü dalga yok oluş okyanuslara ulaşmıştır ve okyanusların mega faunası yok edilmektedir.

2. Tarım Devrimi

Harari'ye göre Tarım Devrimi insan ırkı için bir felaket olmuştur. İnsanın ulaşabildiği toplam gıda miktarını artırmıştır; ancak nüfusun muazzam bir artışına, yenilen gıdaların çok daha kalitesiz bir hale gelmesine, toplum yapısında katı hiyerarşilere ve sıkıcı ve cansız bir yaşam tarzına yol açmıştır. Harari'nin gözlemleri, Tarım Devrimi'nin sonuçlarını değerlendirirken haklıdır.

Harari, Tarım Devrimi'ni yanlış bir hesap ve insanlığın uzun vadeli sonuçlarından habersiz bir şekilde yakalandığı bir tuzak olarak tasvir ediyor. İnsanlar, onları gittikçe daha fazla buğday yemek zorunda bırakan bir tuzağın içine düştüler.¹ Son buzul çağı'nın yerini küresel ısınma dönemine bırakmasıyla buğday için daha elverişli bir iklim ortaya çıkmış ve insanlar daha fazla buğday yemeye başlamıştır. Yabani buğdayın yenmesi için işlenmesi gerekiyordu. Bu yüzden insanlar yabani buğdayı kamp alanlarına taşımaya başladılar. Böylece kamp alanlarında ve insanların kullandığı güzergahların yakınında giderek daha fazla buğday yetişmeye başladı. Harari, av hayvanları gibi diğer besin kaynaklarının da bol olduğu kamp alanlarında buğdayın bollaşmasıyla birlikte insanların göçebe yaşam tarzını terk ederek yerleşik hayata geçmeye başladığını söylüyor. Tahılları toprağın derinliklerine ekerek, tarlaları temizleyerek, ekinleri parazitlerden koruyarak, sulayarak ve gübreleyerek daha iyi hasat elde edebileceklerini keşfettiler. Buğdayın daha iyi yetişmesi adına yapılan her müdahale ile birlikte tam tarıma ve yerleşik hayata daha da yaklaştılar. Bu süreçte ürettikleri toplam besin miktarı artmıştır, ancak nüfus üretilen gıda miktarına kıyasla daha da fazla artmıştır. İnsanlar tam tarıma yaklaştıkları her adımda kişi başına düşen gıda miktarını artırdıklarını düşündüler. Ancak artan gıda üretimi ile birlikte nüfus da arttı; bu sebeple kişi başına düşen gıda miktarı artmadı, tam tersine, azaldı. Ayrıca tarımsal beslenme, avcı-toplayıcı beslenmeye kıyasla besin kalitesi açısından daha kötüydü. Gıda üretimini artırmak için yaptıkları her iyileştirmede, tarımsal faaliyetler için harcadıkları çabayı da artırmaları gerekiyordu. Göçebe yaşam tarzlarını terk ettiler ve hastalıklarla dolu kalabalık yerleşim yerlerinde yaşamaya başladılar. Sonunda, gıda üretimi için gittikçe daha fazla çaba harcamalarına rağmen durumları daha da kötüleşti.

Harari'nin isimlendirdiği şekliyle bu tarım tuzağı, aslında her teknolojik gelişmenin karakteristik bir özelliğidir. İnsan toplumlarının giderek daha da karmaşıklaşmasına yönelik genel eğilimi karakterize eden yoğunlaşma sürecinin özel bir örneğidir. Bir üretim sürecinde gerçekleştirilen her iyileştirme, o süreçte daha fazla çaba, enerji ve malzeme yatırımı gerektirir. Tarım sektöründeki yoğunlaşma günümüze kadar devam etmiştir. Bugün, eski tarım yöntemleriyle elde edilene kıyasla, belirli bir alanda daha fazla tarımsal ürün üretiyoruz. Ancak bunu mümkün kılan şey büyük tarım makinelerini hareket ettiren ve suni gübre ve tarım ilaçları üretiminde de kullandığımız fosil yakıtların verdiği enerjidir. Tarımda ekili alan başına harcadığımız enerji muazzam miktarda artmıştır. Ve tarımda artan verim, çok daha büyük nüfusları beslememize imkan vererek, daha fazla yoğunlaşmayı zorunlu hale getirmektedir. Bu yoğunlaşma süreci (Harari'nin tuzağı) tarıma ve gıda üretimine özgü değildir. Aynı yoğunlaşma sürecini mineraller ve enerji üretimi, bilgi işleme, eğitim ve diğer alanlarda da görebiliriz. Tüm bu alanlarda, azalan marjinal fayda yasası geçerlidir. Bu alanların her birinde, aşağı dallarda bulunan kolay ulaşılabilir meyveler tükendikçe daha yüksekteki zor ulaşılır meyvelere yönelmek gerekir ve bu sebeple, artan çabaya rağmen elde edilen getiriler azalmaya başlar. Maden ve enerji kaynaklarını tükettikçe gittikçe daha zor ulaşılan ve düşük kaliteli maden ve enerji rezervlerini değerlendirmemiz gerekir; toplumlarımızın karmaşıklık seviyesi arttıkça işlememiz ve değerlendirmemiz gereken veri miktarı katlanarak artar ancak bu işlemlerden elde ettiğimiz getiriler aynı oranda artmaz; teknolojik açıdan gelişmiş toplumları-

¹ Harari, iki kahramanı olan bir hikaye anlatmayı tercih ediyor: buğday ve insanlar. Ancak buğday; pirinç, mısır, sorgum, darı vb. gibi en yaygın olarak kullanılan evcilleştirilmiş tahıl türlerinden yalnızca biridir.

mızın gerektirdiği işleri yapabilecek daha fazla uzmanlaşmış insan yetiştirmemiz gerekir ve bu da eğitim sürelerinin uzaması ve eğitime daha fazla kaynak ayrılması anlamına gelir.

Harari, Tarım Devrimi'ne yol açan önceki yoğunlaşma sürecinden bahsetmiyor. Tarım Devrimi'ni, buğdayın insana karşı oynadığı bir oyun olarak gösteriyor: Buğday, insanı, kendisini gittikçe daha fazla ekmesini sağlayacak hiç bitmeyen bir döngü içine hapsedmiştir. Harari'nin kendisi, iki kahramanlı (*Sapiens* ve buğday) bir anlatım tarzı kullanarak ucuz bir retorik oyun oynamakta ve okuyucular üzerinde sansasyon yaratmaya çalışmaktadır. Fakat bu tarz oyunlar insanlığın neden farklı yerlerde birbirinden bağımsız olarak ve evrimsel zaman bağlamında düşünüldüğünde hemen hemen aynı zamanda tarıma başvurduğunu açıklayamamaktadır. Avcı-toplayıcı toplumlar, daha sonraki tarım toplumlarını daha gelişmiş tarım tekniklerine iten benzer bir yoğunlaşma süreciyle kendi taşıma kapasitelerine ulaştı. Harari'nin de belirttiği gibi, avcı-toplayıcı insanlar Antarktika hariç dünyanın tüm kıtalarına çoktan yayılmıştı ve bu kıtaların mega faunası, insanların geliştirdiği sonra yok olmuştu. Tarım devrimleri, tarıma elverişli uygun bölgelerde, bol miktarda bulunan büyük otçul sürülerinin tükenmesi ile birlikte birbirinden bağımsız olarak gerçekleşti. Çünkü insanlar besin olarak kullandıkları bu hayvanların tükenmesi ile birlikte gıda tedarik yöntemlerini tarıma geçerek yoğunlaştırmak zorunda kalmışlardı.

Harari, hayvanların evcilleştirilmesini tartışırken, bir türün evrimsel başarısını, üyelerinin bireysel tatminiyle karşılaştırmaktadır. Bir türün yalnızca ne kadar yaygın ve çok sayıda olduğuna bakan evrimsel başarı kriterine göre evcilleştirilmiş tavuklar, inekler ve koyunlar oldukça başarılıdır. Dünyanın her yerine yayılmışlardır ve popülasyonları vahşi hayvanlara göre çok daha yüksektir. Ancak oldukça sefil ve korkunç bir hayat yaşadıklarından bunun bedelini oldukça ağır bir şekilde ödedikleri açıktır. Üstelik bu hayvanların vahşi genetik mirasları değişikliğe uğratılmıştır. Vahşi atalarına kıyasla daha uysal, daha az meraklı, kolayca boyun eğen, çocuksu ve şişman hale gelmişlerdir. Vahşi Doğa'da özgürce dolaşan vahşi kuzenlerine kıyasla, yaşamları kırbaç altında ağırlık çekmek veya taşımaktan veya kapalı bir alanda kesilmeyi beklemekten ibarettir. Evcilleştirilmiş hayvanların bu durumları ile giderek daha fazla yapaylaşan ortamlarda yaşayan *Homo sapiens*'in kaderi arasında rahatsız edici bir benzerlik vardır. *Sapiens*'in nüfusu ve toplumlarının kolektif gücü artmıştır; ancak bireysel düzeyde, gelişmiş ülkelerde yaşayan ortalama bir insan, elektronik uyarıların peşinden koştuğu kübiklere ve apartman dairelerine hapsolmuş bir hayat yaşamaktadır. Harari de bu benzerliğe dikkat çekmektedir.

Tarım yapan toplumlar daha fazla yiyecek üretip stoklamaya başladıkça nüfusları arttı ve yerleşim yerleri daha kalabalık olmaya başladı. Nüfusun artması toplumda sınıflaşmayı beraberinde getirdi. İnsanların toplumda üstlendikleri rollere dayalı hiyerarşiler (askerler, rahipler, krallar, bürokratlar, köylüler vb.) tarıma geçiş ile birlikte çok daha yoğunlaştı. Nüfus arttıkça, çok sayıda insanın işbirliğini sağlamak için, Harari'nin deyimiyle hayal edilmiş gerçekler gerekli hale geldi.

Homo sapiens evrimsel süreçte çok büyük kalabalıklarla dayanışma içinde olacak şekilde adapte olmamıştır. Evrimsel tarihimizde, doğrudan ve kişisel olarak tanıdığımız az sayıda insanla işbirliği yapmaya adapte olduk. Bu az sayıda insanla işbirliği yapmaya bizi programlayan şey evrimsel biyolojide akraba seçilimi ve karşılıklı yardımlaşma adı verilen süreçler olmuştur. Ancak yerleşik toplumların sosyal örgütlenmeleri akraba seçilimi ve karşılıklı yardımlaşmanın çok ötesine geçmekte ve binlerce hatta yüz milyonlarca insanın işbirliğini gerektirmektedir. Yerleşik toplumların istikrarı ve işleyişi bu işbirliğinin başarısına bağlıdır.

Harari'ye göre dinler, büyük tanrılar, kanunlar, devletler vb. hepsi bu işbirliğini sağlamak için uydurulmuş hayal edilmiş gerçekler veya mitlerdir. Bunlar, herhangi bir fiziksel mevcudiyetleri olmaksızın insanların nöral devrelerine yerleşmiş kavramlar olmaları anlamında hayal ürünüdürler. Harari bu mitlerin iki örneğini ele alıyor: Hammurabi Yasaları ve Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi. Bu iki metin işbirliği kılavuzlarıdır. İnsanlar arasındaki etkileşimlere rehberlik eden kutsal değerler oluştururlar. Örneğin, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi, insanların yaşam, özgürlük ve mutluluk arayışı gibi devredilemez haklara sahip olarak eşit yaratıldığını iddia eder. Harari'ye göre bu cümle, nesnel gerçeklikle örtüşmeyen hayali gerçeklerle doludur: İnsanlar yaratılmamıştır, evrimsel süreçte oluşmuşlardır; eşit değildirler çünkü evrim sürecinde farklı adaptasyonlar geliştirmişlerdir ve her insanın içinde yaşadığı koşullar farklıdır. Ancak modern koşullarda insanları eşit olarak hayal etmek ve onlara eşit davranmak

sosyal makinenin düzgün işlemesi bakımından daha elverişlidir. Hammurabi Kanunları da, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nden farklı olmakla birlikte, bir efsane üzerine kurulmuştur. Tanrılar tarafından dikte edilen evrensel ve ebedi adalet ilkelerinin (hiyerarşinin önemini vurgulayan ilkeler) varlığını iddia eden bir efsane. Buna göre insanlar iki cinse (kadın ve erkek) ve üç sınıfa ayrılırdı: Üstün insanlar, halk ve köleler. Kanunlar, kralın tebaasının tümünün hiyerarşideki konumlarını kabul etmeleri ve buna göre hareket etmeleri durumunda imparatorluğun milyonlarca sakininin etkili bir şekilde işbirliği yapabileceği önermesine dayanıyordu.

Ancak insan toplumlarının düzenli işleyişi, yalnızca bu toplumların mitlerine bağlı değildir. Aynı zamanda bu toplumların, sakinlerini fiziksel zora (şiddet, fiziksel baskı) tabi tutma kapasitelerine de bağlıdır. İnsanlar, yalnızca toplumlarının efsanelerine inandıkları için değil, bunu yapmazlarsa fiziksel olarak cezalandırılacaklarından korktukları için de normlara ve yasalara topluca uyarlar. Harari bu noktayı yeterince vurgulamıyor.

Görünüşe göre Harari, efsaneleri (hayali gerçekleri) herhangi bir destek olmaksızın boşlukta asılı duran bir tür Matroska bebeği olarak hayal etmektedir. Peugeot SA efsanesi, Fransız hukuk sistemi ile ilgili efsanenin içinde, Fransız hukuk sistemi efsanesi ise Fransız devleti ile ilgili efsanenin içinde yer almakta ve tüm bu efsaneler son kertede *Homo sapiens*'in sözde Bilişsel Devrim sonucu dramatik bir şekilde dönüşen bilişsel kapasitelerinden kaynaklanmaktadır. Tüm bir insanlık tarihi, insan toplumlarını yaratan, dönüştüren ve şekillendiren efsanelerin birbirini izlemesinden oluşmaktadır. Bu efsaneler *Homo sapiens*'in hayal gücünün bir sonucu olarak ortaya çıkarlar, birbirleriyle çatışır, birbirlerini dönüştürürler ve böylece türümüzün tarihini oluştururlar. Harari, bu hayal edilmiş gerçeklikleri uzun vadede şekillendiren maddi altyapıdan (enerji ve malzeme kaynakları, demografi, teknolojik araçlar vb.) hiç bahsetmiyor. İnsan toplumlarının üstyapısal bileşenleri olarak efsaneler, toplumların gelişim düzeyine (karmaşıklık düzeyine) göre şekillenir. Efsaneler (hayal edilmiş gerçekler) toplumun maddi kısmından (teknoloji, enerji kaynakları, demografi vb.) bağımsız değildir. Teknolojinin gelişmesi ile insan toplumları daha fazla enerji elde etmekte ve tüketmekte, daha hızlı iletişim ve ulaşım teknolojileri geliştirmekte, nüfusları artmakta ve her bir toplumun hem kendi bileşenleri ile ve hem de diğer toplumlarla (iletişim, ticaret, göç vb.) kurduğu ilişkiler daha da yoğunlaşmaktadır. Bütün bu gelişmeler insan toplumlarının kolektivist karakterini artırmakta ve bu toplumlara eşlik eden efsaneler de daha kolektivist hale gelmektedir. Hammurabi Kanunları ve Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi bu olgunun örneklerini bize sunmaktadır. İlki, insanları üç farklı sınıfa ayıran hiyerarşik bir toplum tasavvur etmektedir: Üst insanlar, sıradan insanlar ve köleler. Bu katı sınıflandırmaya rağmen bu yasalar ilahi kral Hammurabi'nin rehberliği ve koruması altında toplumun tüm üyelerini bir bütün haline getirmeye çalışır. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nde bu kolektivist karakter daha da gelişmiştir. Modern Amerikan toplumunda tüm bireyler eşit kabul edilir ve aynı haklara sahiptir. Büyük bir bütünün bireysel ve eşit parçalarıdır ve toplumda aldıkları roller yetenekleri nispetinde olur.

İnsan toplumları daha karmaşık hale geldikçe, daha fazla verinin toplanması, arşivlenmesi, değerlendirilmesi ve manipüle edilmesi gerekiyordu: Üretim, tüketim, vergiler ile ilgili istatistikler; mülkiyetin kime ait olduğuna dair ya da sözleşmeler ile ilgili arşivler; insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen yasalar vb. Bu muazzam miktarda veri, yeni ortaya çıkan yerleşik, karmaşık toplumların işleyişi için gerekliydi. Belirli bir eşikten sonra, aşırı miktardaki bu bilgi, yalnızca insan beyni gücüyle depolanıp değerlendirilemeyecek kadar fazla hale geldi. Yazı; üretim, vergiler, mülkiyet, yasalar ve benzerleri hakkındaki bilgileri kayıt altında tutmak için icat edildi. Toplumlar daha karmaşık hale geldikçe, yazı sistemleri ve veri toplama, kaydetme ve işleme teknolojileri de daha fazla gelişti: Daha basit sayı sistemlerinden rakamların değerinin bulunduğu konuma göre belirlendiği Arap rakamlarına ve sıfırın bulunmasına kadar. Harari'nin bu gözlemlerini bilgisayar teknolojisine de genişletebiliriz. Bilgisayar teknolojisi, bu bilgi enflasyonu sürecinin doğrudan bir sonucudur. Veri depolama ve işleme teknolojileri, yalnızca beyin gücüne dayanılarak yapılan hesaplamalardan 16. yüzyılın mekanik hesap makinelerine, 20. yüzyılın başlarındaki oda büyüklüğündeki bilgisayarlardan 21. yüzyılın süper bilgisayarlara evrildi. Veri toplama teknolojileri ise verilerin doğrudan insanlar tarafından manuel olarak bilfiil toplanmasından yüz tanıma algoritmalarına doğru gelişmiştir.

Yazı teknolojisi insan toplumlarının belirli bir karmaşıklık düzeyine gelmesi sonucu bir zorunluluk haline geldiyse bilgisayar teknolojisi de benzer bir süreç ile bir zorunluluk haline gelmiştir. Veri depolama ve işleme teknolojilerinin geliştirilmesinde atılan her adım, bu alanlardaki insan yeteneklerini (hesaplama da yalnızca beyin gücünün kullanılması veya verilerin depolanması için ezberin kullanılması) daha da yetersiz hale getirmiştir. 20. yüzyılın ortalarında, bilgi yükü o kadar büyük hale gelmiştir ki, insanların bu büyük veriyi manipüle etmesi imkansızlaşmıştır. İnsanlar veri depolama ve işleme görevlerini yapan bilgisayarları programlamaya devam ederken, bilgisayarlar insan hesaplayıcıların² yerini almaya başlamıştır. Günümüzde, işlemcilerin verileri işlemek için kullandığı algoritmalar o kadar karmaşık hale gelmiştir ki, insan programcıların yetenekleri bilgisayarları programlamak için artık yetersiz hale gelmeye başlamıştır. Çok büyük miktarda dijital verinin birikmesi ve işlemci teknolojisindeki gelişmelerle birlikte artık makinelerin kendi kendini programladığına (buna makine öğrenmesi veya yapay zeka denir) şahit oluyoruz.

Harari, "Tarihte adalet yoktur" adlı bölümde yerleşik insan toplumlarındaki eşitsizlikleri tartışıyor. Tarihte tamamen eşitlikçi bir toplum olmadığını söylüyor. Harari'ye göre, tüm karmaşık toplumların hiyerarşik bir yapıya sahip olması, karmaşık insan toplumlarının hayali hiyerarşilere ve haksız ayrımcılığa ihtiyaç duyduğunu gösteriyor olabilir. Harari'ye göre bu hiyerarşiler insan hayal gücünün ürünleridir. Görünen o ki Harari, bu hiyerarşilerin ideolojik olarak meşrulaştırılmasını, onların fiilen ortaya çıkmalarının ve mevcudiyetlerinin devam etmesinin nedenleriyle karıştırmakta. Harari bu hiyerarşilerin ortaya çıkmasının nedenini *Homo sapiens*'in sözde Bilişsel Devrim sırasında bu hiyerarşileri hayal etme yeteneği kazanmasında görüyor. Biraz daha çaba gösterse bu hiyerarşileri Büyük Patlama'ya bile bağlayabilirdi.

Harari, Amerikan toplumundaki zengin ve fakir, kadın ve erkek, beyaz ve siyahlar gibi hiyerarşileri tartışıyor ve bu ayrımların kurgulardan kaynaklandığını iddia ediyor.³ Daha sonra bu ayrımları meşrulaştıran ideolojilerden bahsediyor: Beyaz ırkın biyolojik üstünlüğünü iddia eden üstünlükçü ideoloji veya Tanrı'nın insanları eşitsiz yarattığını iddia eden bazı dini gerekçeler vb. Ancak bu ideolojik sistemler yalnızca bu ayrımları meşrulaştırırlar ve yapabilecekleri şey en fazla mevcut hiyerarşileri sürdürmeye yardımcı olmaktır. Bu ideolojiler hiyerarşileri sil baştan kendileri yaratamazlar. Dahası, bu hiyerarşileri mümkün ve elverişli kılan maddi koşulların değişmesine rağmen bu hiyerarşileri koruyacak kadar güçlü degillerdir. Harari, "Avrupalı fatihler 16. yüzyıldan 18. yüzyıla dek, milyonlarca Afrikalı köleyi madenlerde ve çiftliklerde çalışmak üzere Amerika'ya getirdi. Bu köleleri Avrupa veya Doğa Asya yerine Afrika'dan getirme kararı üç temel etkene dayanıyordu" diyor.⁴ Birinci etken, Afrika'nın Amerika kıtasına olan yakınlığının Güneydoğu Asya gibi diğer olası yerlerden daha fazla olmasıydı. İkincisi, Afrika'da zaten iyi gelişmiş bir köle ticareti mevcuttu. Üçüncüsü, güneydeki Amerikan plantasyonları, Afrikalıların kısmi genetik bağışıklığa sahip olduğu sıtma ve sarıhumma gibi hastalıklardan mustarıptı. Bunların hepsi, Avrupalıların Amerika kıtasındaki plantasyonlara Afrika'dan köle ithal etmeyi tercih etmelerinin olası nedenleri olabilir; ancak Amerika kıtasını keşfedenin, bu kıtayı başarıyla kolonileştirenin ve Atlantik üç köşeli ticaretini başlatanların neden Afrikalılar değil de Avrupalılar olduğunu açıklayamaz. Bunu açıklayabilmek için, Batı Avrupa'nın Pasifik'ten Atlantik'e kadar medeniyetleri birbirine bağlayan Avrasya kara kütlesinin bir parçası olması gibi daha derin bazı maddi koşullara bakmamız gerekir. Bu kara bağlantısı, yeni teknolojilerin, tekniklerin ve fikirlerin yayılmasını kolaylaştırmıştır. Avrasya kara kütlesi, evcilleştirmeye en uygun hayvan ve bitki türlerine ev sahipliği yapıyordu. Bu nedenle uygarlık orada diğer kıtalardan daha önce başlamıştır. Bunlar ve diğer bazı maddi koşullar, Avrasya kıtasında yerleşik insan topluluklarının daha hızlı karmaşıklaşmasını kolaylaştırdı ve Amerika ve Sahra-altı Afrika'daki insan topluluklarına kıyasla daha fazla maddi güç (enerji, demografi, teknolojik araçlar) elde etmelerine sebep oldu. Ancak Harari bunların hiçbirinden bahsetmiyor; tüm hiyerarşilerin kurgudan kaynaklandığı

² Altmışlı yıllara kadar görevleri aritmetik hesaplamaları yapmak olan hesaplayıcılar bulunuyordu.

³ Age., sayfa 144.

⁴ Age., sayfa 148. Burada çevirinin tam olarak Harari'nin ifade etmek istediğini yansıtmadığını söylememiz gerekir. Harari burada Avrupalıların köleleri Afrika'dan getirme sebeplerinin koşullara bağlı ikincil sebeplerden kaynaklandığını söylemeye çalışmaktadır. Yani burada temel etkenleri değil şansa dayalı faktörlerin önemini vurgulamaya çalışmaktadır. Neden böyle yaptığını paragrafın devamında açıklıyoruz.

şeklindeki sansasyonel iddiayı (ki böyle bir iddia tekno-endüstriyel toplumda çok yaygın olan aşağılık duygularını yatıştır ve insanların hoşuna gider) öne sürmeyi tercih ediyor.

Cinsiyetlerin farklı toplumsal rollerini tartıştığı bölümlerde Harari şunları söylemekte,

Evrenselliği su götürmez olan ataerkillik, tesadüfi durumlardan doğan kısır döngülerin sonucu olamaz. Amerika ve Afrika-Asya'daki çoğu toplumun, bölgeler arasındaki iletişimin binlerce yıl kopuk olmasına rağmen, 1492'den önce de ataerkil olması özellikle dikkat çekicidir. Eğer ataerkillik Afrika-Asya'da bir tarihsel tesadüfle oluştuysa, Aztekler ve İnkalar neden ataerkildi? Her ne kadar "adam" ve "kadın" tanımları kültürlere göre farklılık gösterse de tüm kültürlerin tamamının erkekliği kadınlıktan üstün tutmasının, evrensel biyolojik bir sebebi olması yüksek ihtimaldir. Bu sebebin ne olduğunu bilmiyoruz.⁵

Harari burada solcu "ataerkillik" dogmasını tekrarlıyor: İnsan toplumlarının erkekler tarafından kadınları ezme ve sömürmek için kurulduğu iddiası, insan toplumlarında ezenler (erkekler) ve ezilenler (kadınlar) olmak üzere iki farklı sınıf olduğu iddiası. Harari, "ataerkilliğin" net bir tanımını yapmıyor. Ancak bununla ne demek istediği sayfa 161'de söylediklerinden anlaşılacaktır. Buna göre erkekler (ki aslında bazı erkekler demeli) yüksek statüye sahip siyasi, dini ve askeri konumlarda bulunmuşlardır. "Kadınların sağlığı ve eğitimi için daha az kaynak ayrılır, kadınların daha az ekonomik fırsatı, daha az politik gücü ve daha az hareket özgürlüğü olurdu."⁶ Bu iddialar toplumu erkekler ve kadınlar olmak üzere iki sınıfa ayırır. Sanki toplumun en yüksek ekonomik, dini ve askeri konumlarını tekelinde tutan tüm erkekler, tüm kadınları eziyor ve sömürüyormüş gibi. Ancak gerçekte durum böyle değildir. Tarih boyunca nüfusun büyük bir bölümü toplumun yüksek statülü konumlarından dışlanmıştır. Sadece çoğu kadın değil, çoğu erkek de öyle. Ayrıca inşaat işleri, madencilik, savaşlar vb. gibi en tehlikeli ve fiziksel olarak güç gerektiren görevleri üstlenenler genellikle erkekler olmuştur. Harari'nin Wellington Dükü'nden yaptığı alıntı bu konuda aydınlatıcıdır. Dük, askerlerinden "dünyanın pislikleri"⁷ olarak bahsediyor. Bu "dünyanın pislikleri"nin tamamı erkek olduğuna göre, ezilen kadınlar ve ezen erkekler olarak nizami bir şekilde ikiye bölünmüş "ataerkil" bir toplumun ezenleri gibi görünmüyorlar. Gerçek dünya bundan çok daha karmaşık olmuştur ve hala da öyledir.

Harari, bazı erkeklerin neden toplumun yüksek statüye sahip pozisyonlarını tekelleştirdiğini bilmediğimizi söylüyor. Harari bunun üç olası sebebinin araştırmakta ve hiçbirinin bu durumu tatmin edici bir şekilde açıklayamadığını söylemektedir. Harari'ye göre erkeklerin kadınlardan daha fazla kas gücüne sahip olması bu olguyu açıklayamaz. Çünkü "insanlık tarihi fiziksel güçle sosyal güç arasında genellikle ters yönlü bir ilişki olduğunu gösterir. *Sapiens*'i besin zincirinin tepesine yerleştiren şey onun zihinsel ve toplumsal becerileridir. Dolayısıyla tarihteki en etkili ve en istikrarlı hiyerarşinin erkeklerin kadınları fiziksel olarak baskı altında tutabilme becerisine dayandığını iddia etmek o kadar da kolay değildir."⁸ Erkekler, ortalama olarak, kadınlardan daha agresiftir. Fakat Harari'ye göre bu durum da tartıştığımız fenomenin açıklaması olamaz. Çünkü "saldırgan bir kaba kuvvet genellikle bir savaşı yönetmek için en kötü araçtır. Bundan çok daha iyisi, nasıl ve nerede ödün vereceğini bilen, yönlendirebilme becerisine sahip, farklı bakış açıları olan ve işbirliğine yatkın birilerinin savaşı yönetmesidir."⁹ Erkek üstünlüğünü açıklamaya çalışan üçüncü olası neden şudur:

... milyonlarca yıllık evrim sonucunda kadınlar ve erkekler farklı hayatta kalma ve üreme stratejileri geliştirmişlerdir. [...] Erkekler doğurgan kadınları hamile bırakabilmek için birbirleriyle yarıştıklarından, üreme şansına sahip olabilmeleri her şeyden önce rakiplerini alt edebilmelerine bağlıydı. Zaman geçtikçe de gelecek nesillere en hırslı, saldırgan ve rekabetçi erkeklerin genleri aktarılmış oldu.

Bir kadının kendisini hamile bırakacak erkek bulmasıysa hiç sorun olmamıştı. Ama eğer torunları da olsun istiyorsa dokuz ay karnında taşıdığı çocuklarına doğumdan sonra da yıllarca bakmalıydı. Bu süre boyunca çok az yiyecek bulma fırsatı bulacağından yardıma muhtaçtı, kısacası bir erkeğe ihtiyacı vardı. Hem kendisinin hem de çocuklarının hayatta kalmasını garanti etmek için kadının erkeğin sunduğu

⁵ Age., sayfa 161.

⁶ Agy.

⁷ Age., sayfa 164.

⁸ Age., sayfa 163.

⁹ Age., sayfa 164.

koşulları kabul etmekten başka çaresi yoktu. Zamanla, sonraki nesillere aktarılan kadın genleri, uysal bakıcı kadınların genleri oldu. Uzun süre iktidar mücadelesi veren kadınlarsa bu güçlü genlerini sonraki nesillere aktaramadılar.

Bu farklı hayatta kalma stratejilerinin sonucunda, erkekler hırslı ve rekabetçi, dolayısıyla ticaret ve siyasette başarılı olmaya, kadınlarsa yoldan çekilip hayatlarını çocuk büyütme ve adamaya programlandılar.¹⁰

Harari, ampirik kanıtların bu yaklaşımı yalanladığını söylemektedir. Çünkü kadınların dış yardıma bağımlı olmasının onları diğer kadınlardan çok erkeklerle bağımlı hale getirdiği ve erkeklerin daha fazla rekabetçi olmasının onları sosyal olarak baskın hale getirdiği varsayımı özellikle sorunludur. Harari'ye göre "bağımlı dişilerle rekabetçi erkekler arasındaki dinamikler, filler ve bonobo şempanzeleri gibi pek çok hayvan türünde *anaerkil* bir toplumsal yapıya yol açar. [...] *Sapiensler*, görece güçsüz ve tek avantajı kalabalık gruplar halinde işbirliği yapabilmek olan hayvanlar oldukları için, erkeklerle bağımlı olsalar bile yardıma muhtaç kadınların daha üst düzeydeki sosyal becerilerini işbirliği yapmak için kullanarak saldırgan, özerk ve benmerkezci erkekleri alt etmelerini beklemeliyiz."¹¹

Harari, tarih boyunca bazı erkeklerin neden en yüksek sosyal konumları işgal ettiği gerçeğini açıklamadığımızı söylemekte. Harari'nin bu açıklamayı bulmasını engelleyen şey günümüzde oldukça yaygın olan erkek karşıtı solcu dogmaları sorgusuz sualsiz kabul etmesidir. Harari üç tipik erkek özelliğini sıralıyor ve bunların neden erkeklerin "egemen" olduğunu açıklayamayacağını göstermeye çalışıyor. Fakat bu üç özelliği güya daima onlarla birlikte gelen bir takım "kötü" yan etkilerle eşleştiriyor: Erkeklerin daha fazla kas gücü vardır, ancak bu onları sosyal ve organizasyonel becerilere sahip olmayan güçlü hayvanlar yapar. Erkekler daha agresiftir, ancak bu onları işbirliği yapamayan ve olayları farklı açılardan göremeyen basit fikirli varlıklar yapar. Erkekler rekabetçidir, ancak bu onları bencil kılar ve işbirliği yapmalarını engeller. Elbette gerçekte durum böyle değildir; bu özellikler (kas gücü, agresiflik ve rekabetçilik) her zaman için "kötü" bir yan etki ile birlikte gelmez.

Erkekler ve kadınlar farklı evrimsel baskılara maruz kaldıkları için ortalama olarak farklı özelliklere sahiptirler. Bu gerçek, fiziksel özelliklerin yanı sıra davranışsal/psikolojik özelliklerde de kendini göstermektedir. Erkekler ortalama olarak daha agresif, daha rekabetçi, risk almaya daha açık ve fiziksel olarak daha güçlüdür. Ancak bunlar, erkeklerin işbirliği yapamayacağı, olayları farklı perspektiflerden göremeyeceği, incelikle hareket edemeyeceği vb. anlamlara gelmez. *Homo sapiens*, bonobo veya fil değildir. *Sapiens* topluluklarında grubu korumak, avlanmak, diğer gruplara saldırmak vb. için işbirliği yapanlar ağırlıklı olarak erkeklerdir. Organizatörler onlardır. Koalisyon halinde hareket eden grupları oluşturanlar onlardır. Harari'nin 166. sayfada da şüphelendiği gibi, *Homo sapiens* türünün erkekleri yalnızca fiziksel güç, saldırganlık ve rekabetçilik ile karakterize edilemez, aynı zamanda (ortalama olarak) üstün organizasyon becerilerine sahiptirler ve işbirliği yapma eğilimleri ortalama olarak kadınlardan daha fazladır. Ancak bu gerçeği kabul etmek, günümüz dünyasında büyük bir sapkınlık olarak addedilecektir.

¹⁰ Age., sayfa 165.

¹¹ Age., sayfa 166.

3. İnsanlığın Birleşmesi

Harari, daha basit ve daha küçük kültürlerin yavaş yavaş büyük medeniyetler halinde birleştiğini söylüyor. İnsanlık tarihindeki genel eğilim budur ve Harari'ye göre tarihi hareket ettiren motor, fikirlerin çatışmasıdır. Çünkü her kültür birbiriyle çelişen fikirler barındırır; onları dinamik yapan bu çelişkidir. Harari nasıl olduğunu açıklamıyor ama ona göre bu dinamizm bir şekilde farklı medeniyetleri birbirleriyle kaynaşmaya zorluyor.

MÖ 10.000'den günümüze, ayrı halde duran insan dünyaları birleşmiştir. Artık tüm dünyayı kapsayan küresel bir insan uygarlığında yaşıyoruz. Harari, bunun esas olarak bir fikir, evrensel bir düzen fikri sayesinde başarılı olduğunu iddia ediyor. *Homo sapiens* evrimsel süreçte insanları "biz" ve "onlar" olarak gruplandırarak şekilde evrimleşmiştir. "Biz" ait olduğumuz gruptu, hemen etrafımızdaki insanlardı. "Onlar" ise diğer herkeste. İlk başta "biz," "onlar" ile hiçbir şey yapmak istemedik. "Onlardan" korkuyor ve "onları" potansiyel düşmanlar olarak görüyorduk. Harari'ye göre insanlar "Bilişsel Devrim" sayesinde "biz" ve "onlar" bazlı bu düşünüşün üstesinden gelmeye başladılar. İnsanlar gerçek dışı "kardeşlikler" ve herkesi kapsayan bir evrensel düzen hayal etme yeteneği kazandılar. Harari'ye göre evrensel düzen fikrinin oluşmasında üç faktör başrol oynamıştır. Bu üç faktör *Homo sapiens*'in evrimsel süreçte programlandığı "biz" ve "onlar" ayrımının üstesinden gelmesine yardımcı olmuştur. Harari'ye göre bu üç faktör para, imparatorluk ve dindir. Ancak bu üç faktöre odaklanan Harari, bu birleşmeye, kültürlerin bu kaynaşmasına sebep olan gerçek nedenlerle bunu başarmak için kullanılan araçları bir kez daha birbirine karıştırıyor. Ya da en iyi ihtimalle, bu birleşmenin birincil sebeplerine değinmeden ikincil sebeplere odaklanıyor.

Toplumlar daha karmaşık hale geldikçe, uzmanlaşma (farklı işlerde uzmanlaşan insanlar veya farklı ürünlerin üretimine odaklanan yerler) artmıştır. Takas, ancak belli bir dereceye kadar ürünlerin mübadelesi için yeterliydi; belli bir eşikten sonra değişim ağlarının sürdürülmesinde takas yetersiz hale gelmiştir. Evrensel mübadele aracı olarak para, ticareti kolaylaştırdı ve karmaşık mübadele ağlarını mümkün kıldı. Para ürünlerin değiş tokuşunda evrensel aracıdır. Para aracılığıyla her meta birbiriyle mübadele edilebilir hale gelir. Büyük coğrafyaları kapsayan bu karmaşık ticaret ağları, farklı kültürleri birleştiren evrensel bir ticaret düzeni yaratmıştır. Afrika-Asya kıtasının kaynaşması, bu alanı kapsayan tek bir ulus ötesi ve kültürler arası parasal bölgenin ortaya çıkmasıyla sağlanmıştır ve sonunda geldiğimiz noktada tüm dünya tek bir ekonomik ve politik sistemde birleşmiştir. Harari, parayı insan topluluklarının fiziksel entegrasyonunun itici gücü olarak tasvir ediyor. Ancak kültürler arası bir parasal bölgenin ortaya çıkması, bu kültürlerin fiziksel anlamda bütünleşmenin yalnızca dışsal bir tezahürüdür. Afrika-Asya kıtasının tek bir ticaret ağı halinde bütünleşmesini sağlayan şey insanların para fikrini hayal etmeleri değildir. Bu kıtaları kapsayan birleşik bir ticaret ağını ortaya çıkaran şey teknolojik gelişmedir. Teknolojik gelişme ile birlikte insan toplumları metabolizmalarında daha fazla enerji ve madde işlemeye ve artık mal üretmeye başladılar. Teknolojik gelişme, her bir toplum içinde ve ayrıca farklı toplumlar arasında uzmanlaşmayı artırdı. Uzmanlığa dayanılarak üretilmiş artık ürünler, her zamankinden daha gelişmiş ulaşım teknolojilerine sahip toplumlar arasında değiş tokuş edilmeye başlandı. Paranın evrensel bir mübadele mekanizması olarak ortaya çıkışı bu fiziksel bütünleşmeye eşlik etti. Para bu entegrasyonu ortaya çıkarmadı, yalnızca kolaylaştırdı. Para, fiziksel olarak teknolojik altyapı tarafından entegre edilen bu ticaret ağında gerçekleşen işlemleri takip etmek ve kaydetmek için kullandıkları bir araçtan ibarettir.

Harari'ye göre *Homo sapiens*'i doğuştan gelen "biz" ve "onlar" zihniyetinden uzaklaştıran bir diğer faktör imparatorluklardır. İmparatorluklar, birden fazla ulusu yöneten siyasi örgütlerdir. Tüm insanlığa hükmetme arzuları vardır. Kendi kültürlerini, dillerini, örf ve adetlerini, kanunlarını vs. evrensel olarak üstün görürler ve diğer insanları kendi kültürlerine asimile etmeye çalışırlar. Şiddet, soykırım ve tehcir

kullanarak diğerk halkları fetheder ve yönetirler. Farklı kùltùrlere sahip farklı halkları sınırları ortadan kaldıran tek bir siyasi örgùtlenme içinde topladıkları için, bu farklı halkları ve kùltùrleri bir bütùn içerisinde kaynaştırırlar. Bir imparatorluğun çöküşünden sonra bile onun ortaya çıkardığı ortak kùltür devam eder ve böylece imparatorluklar, daha önce farklı halklardan müteşekkil bir bölgede geride tek bir halk bırakırlar.

Harari, insanların neden imparatorluklar halinde örgùtlendiklerini veya imparatorlukların neden komşu halkları fethetme ve onları bir bütùn halinde birleştirme eğiliminde olduklarını sorgulamıyor. Harari bu soruların cevabını araştırmış olsa, muhtemelen bulacağı cevap, *Homo sapiens*'in imparatorluk kavramını hayal etme yeteneği yüzünden imparatorlukları inşa ettiği olacaktır. Zaten ona göre tüm bir insanlık tarihini oluşturan şey, sözde Bilişsel Devrim'den beri, *Homo sapiens*'in sahip olduğu bu hayal kurabilme yeteneğidir.

İmparatorluklar devletlerin coğrafi anlamda daha geniş yer kaplayan versiyonlarıdır. Devletler de farklı kùltùrleri, akrabalık gruplarını, etnik kökenleri vb. daha büyük bütùnler halinde birleştirirler ve bu bakımdan imparatorluklardan niteliksel olarak farklı değildirlar. Devletlerin ortaya çıkışı insan gruplarını daha fazla karmaşıklığa iten çeşitli faktörler sebebiyle olur. Gıda üretiminin (tarım ve hayvancılık) bir sonucu olarak artan nüfus ve demografik yoğunluk, gıda üretimi için bir gereklilik haline gelen sulama işleri gibi daha komplike gıda üretim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi adına iş gücünün kitlesel bir şekilde organize edilmesini bir zorunluluk haline getirir. İş gücünün kitlesel olarak organize edilmesi için yönetsel hiyerarşiler gereklidir. Bir toplum içinde artan ekonomik farklılaşma; mal ve ürünlerin üretimi, depolanması ve yeniden dağıtımının gerçekleştirilmesi için merkezi ve hiyerarşik olarak yönetilen bir organizasyonu zorunlu kılar. Devletler daha az karmaşık sosyal organizasyonlar karşısında rekabet avantajına sahiptir. Bir kez ortaya çıktıktan sonra daha az karmaşık sosyal organizasyonlara hakim olurlar ve onları ortadan kaldırıp, kendi bünyelerinde sindirirler. Toplumsal örgùtlenmeler (toplumlar, uluslar, devletler vb.) birbirleriyle Darwinci bir rekabet içerisinde dir. Çevrelerinde bulunan enerji ve malzeme kaynaklarını elde etme ve verimli bir şekilde işleme konusunda daha başarılı olan toplumsal organizasyonlar, bu konuda daha az başarılı olanlara göre bir avantaj elde eder. Toplumsal organizasyonları (şeflikler, devletler veya imparatorluklar) faaliyetlerini genişletmeye ve farklı kùltùrleri daha büyük bütùnler halinde birleştirmeye iten şey, rekabet halinde olanların bilincinde dahi olmadan mekanistik bir şekilde kendiliğinden gelişen bu Darwinci rekabettir. Harari'nin iddia ettiği gibi, imparatorlukların bu anlamda (genişlemek ve farklı kùltùrleri, halkları bir potada eritmek) diğerk toplumsal örgùtlenmelerden niteliksel bir farklılığı yoktur. Sadece, insan topluluklarının kaynaşarak gittikçe daha fazla büyümesindeki bir aşamayı temsil ederler.

Harari'ye göre üçüncü büyük birleştirici faktör dindir. Dinin insanlığı birleştirmedeki kilit rolü, yasalara ilahi bir meşruiyet bahşetmesidir. Kanunlar, çok sayıda insan arasındaki ilişkileri düzenleyen kurallardır. Harari, dinleri, dayattığı kanunların insanlar tarafından değil ilahi varlıklar tarafından oluşturulduğunu iddia eden bütünlüklü bir yasalar sistemi olarak tanımlar. Ona göre dinler, her zaman ve her yerde geçerli olan insanüstü bir düzeni temsil etme iddiasındadırlar. Ve bu düzeni tüm dünyaya yaymaya çalışmaları anlamında misyonerdirlar. Harari'ye göre bu özellikler sayesinde dinler, farklı kùltùrleri bir araya getiren birleştirici bir güç haline gelmektedir. Dinlerin, karmaşık insan topluluklarının yasalarını ve onları yöneten iktidarları meşrulaştırdığı doğrudur. Dinler, karmaşık insan toplumlarında ihtiyaç duyulan davranış kalıplarına insanları ideolojik anlamda koşullandırmak için kullanılırlar. Dinler, aynı dine inananların birbirinin kardeşi olduğu konusundaki ısrarlarıyla birbirini tanımayan çok sayıda insan arasında bir birliktelik duygusu yaratmaya çalışırlar. İnsanların, hayatlarının her anında onları izleyen kadir-i mutlak büyük tanrılarına inanmaları, davranışlarını daha fazla toplumsallaşmış kalıplar içerisinde tutmaya yardımcı olur. Özetle dinler, karmaşık insan toplumları tarafından üyelerinin davranışlarını şekillendirmekte kullanılır. Karmaşık toplumlar üyelerinden doğal olmayan derecede bir işbirliği içerisinde olmasını isterler. Bu tarz toplumların üyelerinden istediği işbirliği doğal değildir çünkü *Homo sapiens* evrimsel süreçte yalnızca bizzat tanıdığı küçük bir insan grubu ile dayanışma yapacak şekilde adapte olmuştur. İnsanların kişisel olarak tanımadıkları çok sayıda insanla işbirliği yapmaları bu anlamda doğal değildir. Harari'nin de bahsettiği gibi, insanları "biz" ve "onlar" şeklinde ayırmak gibi

doğal bir eğilime sahibiz. Ve evrimsel süreçte "biz," günlük hayatta doğrudan kişisel olarak tanıdığımız sınırlı insan grubu olmuştur. Bu nedenle, binlerce yabancıyla çevrili olarak yaşamak ve onlarla işbirliği yapmak *Homo sapiens* için doğal değildir.

Harari, günümüzün küreselleşmiş teknolojik toplumunun geleneksel dinlerde neden olduğu dönüşümlerden bahsetmeyi ihmal ediyor. Günümüzün küreselleşmiş yüksek teknolojiye sahip dünyasında, klasik aksiyal dinler (Hıristiyanlık, İslam, Budizm, vb.) insanlar arasındaki birlik duygularını artırmak yerine dini gerilimler yaratmaya ve daha bölücü bir işlev görmeye başlamışlardır. Bunun nedeni, modern iletişim ve ulaşım teknolojilerinin, farklı dinlere mensup insanların birbirleriyle düzenli temas halinde olduğu küreselleşmiş bir toplum yaratmasıdır. Bu nedenle klasik dinler, toplumsal hayatı düzenlemek yerine, mensuplarının bireysel inanç dünyalarına çekilmektedirler. Klasik dinler, farklı dinler arasındaki hoggörü-yü giderek daha fazla vurgulamaya ve farklı sosyal gruplara (eşcinseller, inançsızlar veya farklı dinlere inananlar vb.) karşı sert tutumlarını yumuşatmaya başlamışlardır. Dünya çapında insanların hayat görüşü, tutumları, inançları ve değerleri giderek artan bir biçimde modern hümanist ideolojiler (özellikle bunların çeşitli solcu biçimleri) tarafından belirlenmeye başlamıştır. Kökleri klasik aksiyal dinlere dayanan bu hümanist ideolojiler, geleneksel dinlerin daha arkaik kavramlarını küresel tekno-endüstriyel sistemin ihtiyaçlarına göre kontrol eden ve düzenleyen hakemler olarak bu dinlerin tepesinde dolaşmaktadır.

Harari, hümanist ideolojilerin toplamda üç tane olduğunu söylüyor: Liberal hümanizm, sosyalist hümanizm ve evrimsel hümanizm. Bu ideolojilerin hepsi insanı diğer türlerden farklı ve onlardan üstün görürler. Bu ideolojilere göre insan varlıkların en önemlisidir. Bu nedenle "iyi"yi, insan için iyi olan ve insana fayda sağlayan her şey olarak tanımlarlar. Liberal ve sosyalist hümanizm (aslında her ikisi de, Sanayi Devrimi'nden bu yana tekno-endüstriyel sistemin ihtiyaçları mucibince şekillenen solculuğun farklı biçimlerinden başka bir şey değildir) temel ilkelerini Hıristiyan dininden miras alır. Harari'ye göre liberal hümanizm, her insanın onu biricik yapan bir öze sahip olduğuna inanır. Bu özü korumak ve geliştirmek, bu ideolojinin en yüksek gayesidir. Sosyalist hümanizm, insanların eşitliğini vurgular. İnsanlık kolektiftir ve bir bütün olarak *Homo sapiens* türünde bulunur. *Homo sapiens* türünün bireyleri arasındaki eşitliği sağlamak ve korumak sosyalist hümanizmin en büyük gayesidir. Evrimsel hümanizm de (bunlar Harari'ye göre Faşizm ve Nazizm'dir), -insanı Darwinci evrimsel süreç içerisinde değişen bir varlık olarak görmesine rağmen- insanı en değerli varlık olarak kabul eder. (Evrimsel hümanizm, Darwinci evrim sürecinin çarpıtılmış bir versiyonuna inanır ve bu sürece değer yargıları atfeder). Evrimsel hümanizm ideolojisi kendisine insanlığı koruma ve onu yozlaşma, çürüme vb. tehlikelere karşı koruyarak ilerletme misyonunu yükler.

Burada vurgulamamız gereken şey, tüm bu hümanist modern ideolojilerin vahşi Doğa ile bağdaşmayan değerlere sahip olduğudur. Çünkü insan türünü kutsal varlıklardan müteşekkil, vahşi Doğa'dan daha üstün ve daha değerli görüyorlar. Hepsi öyle ya da böyle "ilerleme" kavramını kabul ediyor; insan toplumlarının giderek daha karmaşık hale gelmesini "ilerleme" (yani bir "iyileşme," bir "yükselme") olarak görüyorlar. Fakat bu "ilerleme" ancak vahşi Doğanın boyunduruk altına alınması ve karmaşık insan toplumlarının vahşi Doğa hilafına yayılması ile mümkündür. Bu "ilerleme"nin (insan toplumlarının giderek daha karmaşık hale gelmesinin) bir başka sonucu da, insanların, içinde evrimleştikleri daha basit küçük ölçekli topluluklardan giderek daha farklı hale gelen, son derece örgütlü kolektivist toplumlarda yaşamaya zorlanmasıdır. İnsanlar her geçen gün daha da yapaylaşan, doğal eko-sistemlerden izole edilmiş ortamlarda yaşamak zorunda kalmaktadırlar. Bu kolektivist toplum için gerekli olan aşırı sosyalleşmiş davranış kalıpları ve bu sentetik ortama hakim olan yapay koşullar, hümanist ideolojiler tarafından "ilerleme" olarak tanımlanmaktadır. Bu "ilerleme"nin devam etmesi, insanın vahşi doğasının daha fazla boğulmasına, psikolojik ve fiziksel ihtiyaçlarının bastırılmasına yol açar. Hümanist ideolojiler bu boğulmayı insanlığın "yükselişi" olarak görürler.

Bugünün modern dünyasında baskın hümanist ideoloji, çeşitli türevleriyle birlikte solculuktur (Harari'nin liberal ve sosyalist hümanizm olarak adlandırdığı ideolojiler). Bazı durumlarda sol ideolojinin en uç noktalarına sığ bir tepkiyi temsil eden aşırı sağcı ideolojiler (Harari'nin evrimsel hümanizmleri) de vahşi Doğanın otonomisine karşı olan değerler barındırırlar. İnsanları (en azından bazı insanları)

Doğanın üzerinde kutsal varlıklar olarak görürler. Değerlerini evrim teorisinin çarpık bir versiyonuna dayandırır ve insan türünü hızla "yüceltmek" amacıyla "ilerlemeyi" hızlandırmak için evrim sürecine yapay olarak müdahale edilebileceğini iddia ederler. Bu iddia temelde, insan türünü "yüceltmek" için vahşi eko-sistemleri ortaya çıkaran vahşi evrimsel süreçlere müdahale etmenin mümkün ve oldukça arzu edilir olduğunu söylemek anlamına gelmektedir. Söylemeye gerek yok ki bu iddia vahşi Doğa'nın otonomisine yönelik ciddi tehditler içermektedir. Aşırı sağcı ideolojiler, insan grupları arasındaki sürekli mücadelede ısrar etmelerine rağmen, özünde kolektivist ideolojilerdir. Bu mücadeleye ilerici değerler atfederler ve kazananları daha değerli, kutsal, yüce vb. olarak görürler. Bireyin kendisini tamamen kendi ulusal veya ırksal grubunun –insanın doğal referans grubunun çok ötesinde bir kalabalığı ifade eden yapay olarak genişletilmiş topluluklar– yararına adanması gerektiğinde ısrar ederler. Rakip insan grupları arasındaki rekabette teknolojiyi en güçlü silah olarak görürler. Kültürel gelişmeyi (yani insan toplumlarının giderek daha karmaşık hale gelmesini), kovalanması gereken yüce bir değer ve "ilerleme" olarak görürler. Örneğin Naziler, Avrupa uygarlığını yaklaşan yozlaşma tehlikesine karşı koruduklarını iddia etmişlerdir.

Harari, insan topluluklarının kademeli olarak birleşmesinin tarihin dinamiklerinin kaçınılmaz bir sonucu olduğunu söylüyor. İnsan topluluklarının çevrelerinden giderek daha fazla enerji ve malzeme emerek kendilerini büyütme eğiliminde oldukları gerçeği göz önüne alındığında Harari'nin bu gözleminin doğru olduğunu söylemek gerekir.

Harari daha sonra, bu genel birleşme eğilimi dışında, tarihin gelişme biçiminin deterministik olmadığını söylemekte. Harari'ye göre tarihsel gelişim farklı olabilirdi ve şu anda farklı bir dünyada yaşıyor olabilirdik. Bu düşüncesini açıklamak için verdiği örnekler, Hristiyanlığın ve İslam'ın tarihsel gelişimidir. Harari, bu iki dinin dünyada küresel olarak hakim olan iki tek tanrılı din haline gelmesinin baştan belirlenmediğini iddia ediyor. Başlangıçta bu iki dinin bugünkü haline geleceğini kimse tahmin edemezdi. Diğer bazı dinler (Zerdüştlük veya Maniheizm gibi) bugünkü Hristiyanlık veya İslam'ın yerine geçebilirdi. Harari'ye göre Hristiyanlık ve İslam'ın dünyanın tek tanrılı dinleri haline gelmesi tamamen tesadüftür. Harari aynı şeyi kapitalizm, ulus devletler ve insan hakları için de iddia ediyor. Ona göre bu olgular tamamen tesadüfler sayesinde egemen hale gelmişlerdir.¹ Harari'ye göre geçmişte bugünden bakışımızda kaçınılmaz olarak gördüğümüz tarihsel gelişmeler aslında kaçınılmaz değildir. Çünkü tarihin akışı deterministik değil kaotiktir.

Ancak Harari burada iki şeyi birbirine karıştırmaktadır. İlk olarak, deterministik ve kaotik olmak birbirini dışlayan iki şey değildir. Bir fenomen, birbiriyle etkileşime giren sayısız bileşen içermesi ve tüm bu bileşenlerin ne olduğunu ve birbirleriyle olan ilişkilerini tam olarak bilemememiz anlamında kaotik olabilir. Ancak, gelişimine müdahale eden tüm faktörlerin bir sonucu olarak yalnızca tek bir yönde evrilebileceği anlamında yine de deterministik olabilir. Bu faktörlerin tam olarak ne olduğunu ve birbirleriyle nasıl etkileştiklerini bilemememiz, bu olgunun deterministik bir sürecin etkisinde olmadığı ve bu yüzden sadece bir yönde gelişemeyeceği anlamına gelmez.

Toplumların gelişimi kaotiktir. Çünkü bu sürece, tam olarak ne olduklarını, birbirleriyle nasıl etkileşime girdiklerini ve etkileşimlerinin kesin sonucunun ne olabileceğini bilmediğimiz sayısız faktör dahildir. Bu nedenle tarihin akışı tahmin edilemez. (Ve bunun doğal sonucu olarak kontrol de edilemez). Ancak bu, bu sürecin aynı zamanda deterministik olmadığı, her faktörün tarihin akışı üzerinde aynı etki gücüne sahip olduğu ya da günümüzde belirli bir dinin, kapitalizmin veya belirli bir siyasi yapının hakim olmasının tamamen şans eseri olduğu anlamına gelmez.

Harari'nin kendisinin de kabul ettiği gibi, geniş ve uzun vadeli bir perspektiften bakıldığında, insan toplumları daha büyük (demografik ve coğrafi olarak) ve daha karmaşık hale gelme eğilimindedir. Neredeyse tüm insanlığın küresel olarak bütünleşmiş global bir toplumda yaşadığı bir noktaya ulaştık. İnsan toplumlarının bu evrimini şekillendirmede maddi faktörlerin (enerji ve malzeme kaynakları, teknolojik araçlar, demografi ve belirli ortamların fauna ve florası) belirleyici önceliği vardır. Çünkü bu genişleme ve büyüme sürecinde hayal gücü bir kısıt oluşturmaz. İnsanlar ne isterlerse hayal edebilirler, ancak

¹ Age., sayfa 240.

bahsettiğimiz bu eğilimin kendini gerçekleştirmesi için toplumların fiziksel olarak bütünleşmesi gerekir. İnsan toplumlarının entegrasyonunu sağlamak ve sürdürmek için gerekli teknolojik araçlara sahip olmaları gerekir. Harari'nin söylediği gibi bugünkü Hristiyanlığın yerinde başka bir din olabilirdi. Ancak bu, günümüz toplumunu temelden değiştirecek bir faktör olmazdı. Çünkü bu diğer farazi dinin de kardeşlik, eşitlik, yumuşak başlılık, merhamet, yardımlaşma gibi Hristiyanlığınkine benzer temel değerleri vaaz edeceğini güvenle iddia edebiliriz. Çünkü bu değerler birbirini doğrudan tanımayan ve birbirleri ile işbirliği yapmak konusunda doğal bir eğilime sahip olmayan büyük insan kitlelerini bir araya getirip dayanışma içinde çalıştırmak için gerekli değerlerdir. Teknolojinin gelişimi insan topluluklarını fiziksel olarak daha büyük birimler halinde bütünleştirir ve bu birleşme için gerekli fikir ve değerlerin oluşumu bu süreci takip eder.

Harari mem kavramını tartışıyor. Bu kavrama göre fikirler (memler) Darwinci bir seçim sürecine tabidir. İnsanların beyinlerinde yerleşmeye ve yayılmaya daha uygun olan fikirler, daha başarılı ve dolayısı ile daha geniş bir şekilde yayılan ve baskın hale gelen fikirlerdir. Fikirler, insanların refahı için herhangi bir endişe duymadan, insanların zihinlerinde kendi kopyalarını oluştururlar. Harari örnek olarak Hindistan ile Pakistan arasındaki silahlanma yarışını veriyor. Bu durumun memetik açıklamasına göre, Pakistan ve Hindistan halkının zihninde “komşularla barış” yerine “silahlanma yarışı” fikri daha baskın bir yer edinmiştir. Bu nedenle, aynı kaynakları sağlık, eğitim vb. için kullanmak yerine, servetlerinin önemli bir bölümünü silahlanma yarışı için harcamaktadırlar. Bu akıl yürütme, tarihsel gelişime yönelik eski idealist yaklaşımın yeni bir versiyonudur. Sanki fikirler maddi faktörlerden bağımsız bir şekilde gelişip yayılıyormuş gibi fikirlere belirleyici bir güç atfetmektedir. Aslında, Hindistan ve Pakistan örneğinde rekabet halinde olan şey, fikirler veya memler değil, devletler olarak Hindistan ve Pakistan'ın kendileridir. Bu devletler, kendi vatandaşlarının beyinlerini bir “silahlanma yarışı” fikri işgal ettiği için değil, şiddet, insanlardan oluşan organizasyonların/kendini-yeniden-üreten sistemlerin (devletler, şirketler vb.) hayatta kalmak için ya da Darwinci rekabette avantaj elde etmek için kullandıkları bir yöntem olduğu için silahlanma ihtiyacı hissediyorlar. Şiddet, Darwinci rekabet içindeki organizasyonlar veya organizmalar tarafından, kendilerini saldırılara karşı korumak veya kaynakları tekellerine almak, olası bazı saldırıları önlemek vb. için diğer organizmalara ve sistemlere saldırmak için kullanılır. Üstelik mem kavramının nasıl bir açıklayıcı gücü vardır? Altta yatan bazı maddi sebepleri vurgulamadan, “silahlanma yarışı” fikrinin “silah kontrolü” fikrinden daha başarılı bir şekilde yayılmasını nasıl açıklayabilir?

4. Bilimsel Devrim

Harari, 16. yüzyıldan günümüze insan gücünde yaşanan artışın Bilimsel Devrim'in sonucu olduğunu iddia ediyor. Bilimsel Devrim ile kastettiği, bilgiye yönelik bir tutum değişikliğidir. Harari'ye göre Bilimsel Devrim'den önce insanlar inandıkları büyük anlatıların bilinecek kadar önemli olan her şeyi açıkladığını düşünüyorlardı. Ancak Bilimsel Devrim sayesinde insanlar cehaletlerinin farkına vardılar. Cehaletlerini kabul etmeye başladılar ve sistematik bir bilgi arayışına giriştiler. Harari, modern bilimin evrenin bilmecelerinin tüm cevaplarına sahip olduğunu iddia etmediğini söylüyor. Harari'ye göre modern bilim sadece elimizdeki gözlemlerin mevcut en iyi açıklamalarına sahip olduğunu iddia etmektedir. Böylece daha sonradan eklenen gözlemleri daha iyi açıklayan yeni teoriler, mevcut teorilerin yerini alabilir. Bu nedenle modern bilim sürekli olarak kendini yenilemekte ve insanlığın bilgisini genişletmektedir.

Harari'nin "insan gücündeki büyüme" ile kastettiği şey, dünya nüfusu ve GSYİH'deki muazzam artışlardır. Ulaşım, iletişim, inşaat, havacılık ve uzay teknolojilerindeki teknolojik gelişmeler; biyoloji ve fizikteki yeni keşifler (mikroorganizmaların keşfi, atom bombasının icadı) vb. Ve Harari tüm bu dönüşümleri bilgiye yönelik bu bakış açısı değişiminin bir sonucu olarak sunmaktadır. 16. yüzyıldan beri tüm insanlık tarihi, birbirini izleyen dahiyane fikirlerin harika bir anlatısıdır. Harari'nin bu anlatısında insan toplumlarını bu karmaşıklaşmaya iten maddi faktörlerin yeri yoktur.

Harari, "her şeyi bilmediğimiz ve hatta sahip olduğumuz bilginin bile kesin olmadığı yönündeki varsayımımız milyonlarca yabancının etkili bir işbirliği yapmasını sağlayan ortak mitlerimizi de etkiledi" diyor.¹ Modern tekno-endüstriyel toplum, tıpkı diğer karmaşık insan toplumları gibi bir mite, onu oluşturan bireyleri tutarlı bir bütün halinde birbirine bağlayacak bir anlatıya ihtiyaç duyar. Harari'ye göre modern bilim bu tür büyük anlatıları kabul etmediği için bu, modern teknolojik toplumun baskın ideolojisini tehdit edebilir. Modern bilimin yeni bulguları, baskın ideolojiyi yalanlayabilir.² Harari'ye göre, modern hümanist ideolojilerin bu tehditle yüzleşmek için iki seçeneği vardır. Bilimsel bir teorinin kesin bir doğruyu bulduğunu iddia edebilir ve bunun üzerine bir dünya görüşü inşa edebilirler. Nazizm ve komünizmin yaptığı gibi. Veya liberal hümanizmin yaptığı gibi, kendi anlatılarıyla modern bilimin teorileri arasına bir çizgi çekmeyi tercih edebilirler. Liberal hümanizme göre insan eşsizdir ve devredilemez mutlak haklara sahiptir. Fakat modern evrimsel biyoloji bu inancı doğrulamamaktadır. Evrimsel biyoloji insanın da diğer türler gibi evrimleşmiş bir biyolojik organizma olduğunu söylüyor. Ancak Harari'nin kendisinin de belirttiği gibi, liberal hümanizmin kendi oluşturduğu mit ile modern bilim arasında çizdiği çizgi o kadar da keskin değildir. "İlerleme" kavramı, liberal hümanizmin kurucu direklerinden biridir. Buna göre bilimsel ve teknolojik gelişme her zaman iyi bir şeydir; insanlığı her zaman daha iyi bir geleceğe götürür; mevcut ekonomik, sosyal ve ekolojik sorunlar onun yardımıyla çözülecektir vb.

Harari, modern zaman mitlerini tartışırken tarafsız görünmeye çalışır. Ama aslında "ilerleme" kavramını ve liberal hümanizmin değerlerini kabul ettiği çok açıktır. Bunun bir tezahürü, 16. yüzyıldan beri yaşanan neredeyse tüm gelişmeleri (sosyal, ekonomik, teknolojik, bilimsel) düşünme biçiminde yaşanan bir değişime (Bilimsel Devrim) ve ardından gelen yaratıcı fikirlere bağlamasıdır. Aslında Harari insanlığın, Bilimsel Devrim'de edindiği yeni düşünme biçimi ve aklına gelen dahice fikirler sayesinde, "ilerleme" yolunda hızlandırılmış bir şekilde yol aldığı ve gelecekte de bunu yapmaya devam edeceğini ve sonunda

¹ Age., sayfa 255.

² Aslında evrimsel biyoloji/psikoloji ve eko-sistem bilimlerinde olan da budur. Evrimsel biyoloji/psikoloji, hümanist anlatıların aksine, insanları diğer türler ile birlikte hayvanlar aleminde konumlandırmıştır. Fiziksel/psikolojik ihtiyaçlarımızı evrim sürecinde kazandığımızı, tatmin edici bir yaşam sürmek için doğal yaşam alanlarımızda yaşamamız gerektiğini söylemektedirler. Eko-sistem bilimleri, toplumsal karmaşıklaşmanın, Harari'nin "insan gücünün büyümesi"nin ve hümanizmin "ilerlemesinin" vahşi eko-sistemleri yok ettiğini ve aynı zamanda bu karmaşıklaşmayı destekleyen zemini baltaladığını göstermiştir.

bir tür tanrıya (*Homo sapiens*'ten *Homo deus*'a) dönüşeceğini iddia etmektedir. Ancak Harari bu sürece dahil olan maddi faktörlerden hiç söz etmiyor. İnsan toplumlarının Doğa ile olan fiziksel ilişkilerine ve bu ilişkide teknolojinin nasıl bir aracı görevi gördüğüne hiç değinmiyor. İnsan topluluklarının içinde buldukları çevrenin limitlerine (taşıma kapasitelerine) nasıl ulaştıklarına ve toplumsal çöküşü önlemek adına bu limitleri daha da ileriye taşımak için yeni teknolojilerin nasıl devreye sokulduğuna dair hiçbir şey duyamıyoruz. Bu yeni teknolojiler, insanların yeni bakış açıları sayesinde ortaya attığı dahiyane fikirlerden çok, önceki teknolojik gelişmenin (toplumsal gelişim ve karmaşıklaşma sürecinin) insan toplumlarına miras bıraktığı sorunlara yönelik çözümlerdir. Bir *fuite en avant*'ın daha ileri aşamalarını, işleri daha yoğunlaştırılmış bir şekilde, daha fazla enerji ve malzemeyle yapmanın yollarını temsil ederler. 19. yüzyıldan itibaren GSYİH hızlanarak artmaya başlamış ve bu dönemde insanların maddi durumları da (yoksulluğun ortadan kaldırılması, refahın artması) iyileşmeye başlamıştır. Bu gelişmeler, Batı Avrupa tarım toplumlarının o dönemdeki taşıma kapasitelerine erişmelerine bir tepki olarak tetiklenen Sanayi Devrimi'nin sonuçlarıdır. Fosil yakıtlarda yoğunlaşmış bir şekilde birikmiş muazzam miktarda enerji olmasaydı, o zamandan beri meydana gelen teknolojik, bilimsel ve toplumsal gelişmeyi gerçekleştirmek için hiçbir dahice fikir yeterli olmayacaktı. Üstelik tüm bu gelişmeler beraberinde yeni sorunlar doğurmaktadır. İnsanın doğal yaşam koşullarından daha da kopuk bir toplum yaratmakta ve her geçen gün daha fazla enerji ve malzeme tüketimi gerektirdiği için çevre sorunlarını daha da kötüleştirmektedir. Harari, amansız bir ilerlemeci olarak, ilk kategoride yer alan bu sorunları (Doğa'dan ve insanların doğal eğilimlerinden daha da kopuk yapay bir ortam) kabul etmek yerine, bu sorunlara yönelik geliştirilen geçici teknolojik önlemleri (genetik mühendisliği, insanların makineler ile bütünleşmesi) *Homo sapiens*'in *Homo deus*'a dönüşümü olarak görmeyi tercih ediyor. Bu noktaya aşağıda döneceğiz.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Harari, günümüz anlatıları karşısında tarafsız görünmeye ve kendini *Homo sapiens* tarihinin tarafsız bir gözlemcisi olarak sunmaya çalışıyor. Ancak tıp teknolojisindeki gelişmelere ilişkin açıklamaları bu tavrı yalanlamaktadır. Harari'ye göre tıp mesleğinin gerçekte arzuladığı şey ölümsüzlüğü gerçekleştirmektir. Harari, Bilimsel Devrim sayesinde son zamanlarda bu hedef doğrultusunda ciddi mesafeler kat edildiğini söylüyor. Harari'ye göre gelecekte, genetik mühendisliği ve bağışıklık sistemini destekleyen nano-robotlar gibi yeni teknolojiler, bu amaca ulaşmada daha da büyük ilerlemeler sağlayacaktır. Harari, bunların hepsinin iyi gelişmeler olduğunu söylüyor.³ Peki, mümkün olduğu kadar çok *Homo sapiens*'in doğal eğilimlerinden ve doğal yaşam alanlarından kopuk bir yaşamı sonsuza kadar sürdürmesi neden iyi bir şeydir? Özellikle de bu ölümsüzlüğün neyi getireceğini düşündüğümüzde: Daha da beter bir nüfus artışı, toplumun daha fazla kolektivizasyonu, insanları tamamen tıp mesleğine bağımlı kılacak şekilde doğal bağışıklık kapasitelerinin daha da kötüleşmesi ve bunların vahşi Doğa üzerindeki tüm olumsuz sonuçları. Bunları ancak modern solcu hümanizmin dogmalarını kabul eden bir kişi "iyi" olarak görebilir.

Harari idealist bir tarih anlatısı inşa etmekte. Ona göre coğrafi keşifleri Avrupalıların yapması, sayısız teknolojik ilerlemeyi hızla gerçekleştirip kullanıma sokması, Avrupalıların Bilimsel Devrim sırasında edindikleri tuhaf zihniyetten kaynaklanmaktadır: "Tuhaflık erken modern çağdaki Avrupalıların yabancı kültürlerle dolu uzak topraklara yelken açıp karaya ayak bastıklarında, 'Bu topraklara kralım adına el koyuyorum!' demek gibi bir hastalığa tutulmuş olmalarıydı."⁴ Harari'ye göre Çinlilerin benzer keşifleri gerçekleştirmemesinin sebebi aynı zihniyete sahip olmamalarıdır. Teknolojik yeteneğe sahip olsalar bile, bunu toplumlarını dönüştürecek geniş bir şekilde kullanıma sokmadılar. Teknolojik yeteneğe sahip olsalar bile, bunu toplumlarını dönüştürecek geniş bir şekilde kullanıma sokmadılar.

Modern Avrupalıların (Bilimsel Devrim sonrası yaşamış Avrupalılar) benzersizliğini göstermek için Harari, onları geçmiş fatihlerle (Roma ve İskender İmparatorlukları) karşılaştırır. Geçmiş fatihler, bölgelerini yalnızca komşu bölgelere doğru genişletmişlerdir; bilinmeyen denizlere ve topraklara gidip oralarda egemenlik iddiasında bulunmaya kalkışmamışlardır. Geçmiş imparatorlukların bitişikteki topraklara doğru genişledikleri doğrudur. Roma, İskender, Osmanlı ve Rus imparatorlukları topraklarını komşu

³ Age., sayfa 271.

⁴ Age., sayfa 291.

topraklara doğru genişletme eğilimindeydiler. Bu eğilime sahip olmalarının (kendi ideolojik meşrulaştırmaları dışında) bazı derin sebepleri vardır. Çünkü bu imparatorluklar diğer büyük toplumsal organizasyonlarla (diğer devletler veya imparatorluklar) giriştikleri Darwinci rekabet sürecinde avantaj elde etmek için daha fazla enerji ve maddi kaynak elde ederek daha fazla maddi kapasite biriktirmek yarışı içindeydiler. Büyük organizasyonlar arasındaki bu temel ve bilinçsiz bir şekilde işleyen rekabet nedeniyle, bu imparatorluklar operasyonlarını kontrol edebildikleri kadar geniş bir alana yayma eğilimindeydiler.

Yukarıda bahsettiğimiz, tarım imparatorlukları gibi karmaşık insan organizasyonlarının ortaya çıkmasından önce, avcı-toplayıcı toplulukları Afrika'dan Avustralya dahil dünyanın hemen her yerine (Antarktika hariç) yayılmışlardı. Elbette, modern Avrupalılar "yeni" kıtaları kolonileştirdiklerini bilirken, avcı-toplayıcılar nereye gittiklerinin farkında değillerdi. Bu farklılığa rağmen yine de şu soruyu sorabiliriz: Antarktika hariç dünyanın her kıtasına yayılmış olan avcı-toplayıcı topluluklar, Avrupalıların Bilimsel Devrim sırasında tutuldukları hastalığa mı tutulmuşlardı? Ya da, bu avcı-toplayıcı topluluklar, çevrelerinin taşıma kapasitelerine ulaştıkları için, çevresel koşulların zorlaması ile mi komşu bölgelere yayılmak zorunda kalmışlardı? Avcı-toplayıcı topluluklar, bu hayat tarzının mümkün olduğu dünya üzerindeki her yeri kolonileştirdikçe, bu yaşam tarzı küresel çapta taşıma kapasitesine ulaştı. Avcı-toplayıcı bir toplumun, mevcut bulunduğu yerdeki kaynaklar tükenince ya da nüfus artıp buldukları bölge onları besleyemeyecek olduğunda gideceği neredeyse hiç boş arazi kalmamıştı. Bu aşamaya gelindiğinde, tarım yapan topluluklar, tarıma en elverişli yerlerde birbirlerinden bağımsız olarak ortaya çıkmaya başladılar. Gıda üreten bu toplumlar, (gıdada bulunan enerji anlamında) daha fazla enerji üretebildikleri ve daha büyük popülasyonları besleyebildikleri için, başlangıçtaki bölgelerinden komşu bölgelere doğru genişlemeye başladılar ve tarıma uygun hemen hemen her araziye kolonileştirdiler. Belki de bu geleneksel tarım toplumları da, Harari'nin erken modern Avrupalıları gibi, genişleme hastalığına yakalanmışlardı?

Erken modern dönem Avrupa keşifleri ve kolonizasyonları, yukarıda bahsettiğimiz önceki genişlemelerden niteliksel olarak farklı değildi. Avrupalıların gerçekleştirdiği coğrafi keşiflerden önce, Avrasya kara kütlesi aşağı yukarı aynı karmaşıklık düzeyine, aynı teknolojik gelişme düzeyine sahip toplumlarla doluydu. Atlantik'ten Pasifik Okyanusu'na kadar kesintisiz bir medeniyetler zinciri vardı. Batı Avrupa toplumları, Orta Çağ'ın sonlarından itibaren topraklarının taşıma kapasitesine ulaşmıştı. Avrupalılar, Avrasya kara kütesinin en uç Batı kenarına sıkışmış durumdaydılar. Avrasya kara kütesinin orta kısmı, rakip uygarlıkların (Ortadoğu'da Osmanlılar ve Persler, Hindistan'da Babür İmparatorluğu) kontrolü altındaydı. Avrupalıların aşırı nüfus baskısını hafifletmek için doğuya doğru genişleme şansı yoktu, bu yüzden dışarı çıkma girişiminde bulundular ve coğrafi keşiflere başladılar. Üstelik Avrupalılar Amerika kıtasına ulaşmak için oldukça uygun bir konumda bulunuyorlardı. O dönemde benzer gelişmişlik düzeyine sahip toplumlar arasında Amerika kıtasına en yakın olan onlardı. Örneğin Çinliler, Amerika'nın batı kıyısına ulaşmak için Pasifik Okyanusu'nu geçmek zorunda kalacaklardı.

Harari, Sanayi Devrimi'ni ve sonuçlarını insan zekasının ve benzersiz Avrupa modern zihniyetinin sonuçları olarak görüyor. Buna göre, birbirini kesintisizce takip ederek insanların toplumlarını ve maddi koşulları istedikleri gibi değiştirmelerine olanak sağlayan dahice fikirler ve icatlar, sonunda Sanayi Devrimini de başlatmıştır. Harari, enerji ve maddi kaynaklarımızın yalnızca teoride sınırlı olduğunu pratikte ise bunların sınırsız olduğunu iddia ediyor.⁵ Harari bu iddiasını bazı örneklerle desteklemeye çalışıyor. 18. yüzyılda araba üretimi ahşap ve demire bağlıydı. Ancak bugün, çoğu 18. yüzyılda bilinmeyen ve ancak son yıllarda keşfedilen plastik, kauçuk, alüminyum ve titanyum gibi çok sayıda malzeme kullanıyoruz. 18. yüzyılda arabalar, kas gücü (insan ve hayvan) ile hareket etmekteydi ve hayvan kası ile hareket ettirilen atölyelerde üretiliyordu. Günümüzün otomobilleri ise fosil yakıtlar veya nükleerlerin sağladığı enerji ile çalışan fabrikalarda üretilmekte ve içten yanmalı motorların fosil yakıtlardan dönüştürdüğü kinetik enerji ile hareket etmektedirler. Harari'nin buradan çıkardığı sonuca göre sınırlı olan enerji veya malzemeler değildir, onları elde edip dönüştürecek bilgidir. Yani yeni dahi fikirler olduğu sürece daima yeni kaynaklar bulunacaktır. Teknolojik gelişme ve toplumların bunu takip eden karmaşıklaşması boyunca, insanların repertuarlarına yeni malzemeler ve enerji kaynakları ekledikleri doğrudur. Enerji

⁵ Age., sayfa 331.

açısından, insanlar ateşin kullanımını keşfettiklerinden beri geleneksel biyokütleyi kullandılar ve buna kömür, petrol, nükleer, modern güneş panelleri ve rüzgar türbinlerini eklediler. Fosil yakıtlar alanında, artık şist yatakları, katran kumları ve derin okyanus rezervleri gibi şimdiye kadar kullanılmayan fosil yakıt rezervlerini kullanıyoruz. Rüzgar türbinleri, deniz ve okyanus açıklarına yerleştirilen türbinlerle açık suları dahi istila etmeye başladı. Petrokimya endüstrisi yeni malzemeleri sentezliyor. Ancak tüm bu keşifler ve icatlar artan karmaşıklık anlamına gelmektedir ve aslında kendilerinden önce yaşanmış bir yoğunlaşma-tükenme sürecine yönelik bir tepkiyi temsil etmektedirler. Bu “yeni” enerji ve malzeme kaynaklarına ulaşmak, üretmek, işlemek ve sentezlemek için her zamankinden daha karmaşık süreçler kullanmamız ve bu süreçlere daha fazla enerji ve malzeme yatırmamız gerekir.

İnsanlık şu anda nükleer enerjiyi kullanıyor, ancak bunu yapabilmek için uranyum çıkarmamız ve onu zenginleştirmemiz (oldukça pahalı ve zor bir süreç), aşırı derecede karmaşık ve pahalı nükleer enerji santrallerini inşa etmemiz ve bu santralleri azami güvenlikle işletmemiz (burada çalışacak uzman kadroları eğitmek, güvenlik önlemlerini belirlemek ve uygulamak vb.) ve son derece tehlikeli ve zararlı nükleer atıkları neredeyse sonsuza kadar depolamanın bir yolunu bulmamız gerekiyor. Bugüne kadar yeni fosil yakıt rezervleri bulmaya devam ettik. Fakat bulunan yeni rezervler her seferinde ulaşılması daha zor olan yerlerde (derin okyanuslarda, şeyl kayalarının içinde vb.) olmaktadır ya da bulunan yakıtlar işlenmesi daha zor ve enerji yoğunluğu daha az olan türlerde olmaktadır. Dünyaya ulaşan güneş ışığı ve atmosferde oluşan rüzgarlar, potansiyel olarak neredeyse sınırsız miktarda enerjiyi barındırabilir, ancak bu enerjiyi kullanabilmek için onun üzerinde kontrolümüzün olması gerekir. Bu da ancak muazzam miktarlarda enerji ve malzeme harcanması ve bunların karmaşık prosedürler içeren dönüşümü ile mümkündür: Güneş panellerinin ve rüzgar türbinlerinin üretiminde kullanılan nadir toprak minerallerinin madenciliği, güneş panellerinin ve rüzgar türbinlerinin kendilerinin üretimi, bunların ücra bölgelere kurulması ve enerji santrali olarak işletilmesi vb. Sürekli bir şekilde yenileri icat edilen sentetik malzemeler de benzer süreç ve kısıtlamalara tabidir. Üretimleri giderek daha fazla enerji ve malzeme kaynağı gerektirmekte ve bunları üretmek için her zamankinden daha karmaşık prosedürler uygulanmaktadır. Bu nedenle, bu “yeni” malzemeler ve enerji kaynakları, Harari’nin onları sunmak istediği gibi, insan yaratıcılığının boştan var ettiği bedava ürünler değildir. Bunlar ancak daha önceki yoğunlaşma ve tükenme süreçlerinden bize miras kalan sorunlara verilmeye çalışılan yanıtlardır. Örneğin kömürün yakıt olarak kullanılmaya başlanması, Britanya Adaları’ndaki odun kaynaklarının tükenmesi gerçeğine bir yanıtı. Modern güneş panelleri ve rüzgar türbinleri yolu ile güneş ve rüzgar enerjisinin kullanılması fosil yakıt rezervlerinin tükenmesine yönelik bir tepki ve Dünya’nın iklimini değiştiren CO₂ salımlarını azaltmaya yönelik umutsuz bir girişimdir. Yapay gübreler, tarımda binlerce yıldır devam eden yoğunlaşma sürecinde yeni bir aşamayı temsil eder ve bu yoğunlaşma sürecinin daha önceki adımlarının sonuçlarına (artan nüfus seviyeleri ve topraktaki minerallerin tükenmesi ve toprak erozyonu) bir “çare” sunmaya çalışır. Tabii ki, tüm bu “yeni keşfedilen” enerji ve malzeme kaynaklarının üretimi ve kullanımı, vahşi süreçlere yönelik daha geniş ve derin müdahaleler anlamına gelir ve çözmeye çalıştıklarından daha da büyük sorunlara yol açarak bizi başka “yeni” enerji ve malzeme kaynakları bulmaya zorlar.

Öte yandan Harari, şimdiye kadar yeni enerji ve malzeme kaynakları bulmaya devam ettiğimiz için gelecekte de ilelebet bu yeni kaynakları bulmaya devam edeceğimizi varsayıyor. Bu yalnızca bir inançtan ibarettir. Bunun gelecekte ilelebet böyle olmaya devam edeceği kesin değildir. Geçmişte bazı toplumlar ihtiyaç duydukları anda alternatif enerji ve malzeme kaynakları bulamamışlar ve tam da bu nedenle çökmüşlerdir. Günümüzün tekno-endüstriyel sistemlerine evrilen geçmiş toplumlar, yeni enerji ve malzeme kaynaklarına ihtiyaç duyduklarında –*şimdiye kadar*– bu kaynakları bulmuşlar ve bu kaynakları kullanmak için gerekli olan teknolojiyi –*şimdiye kadar*– ellerinde bulundurmuşlardır. Ancak bu durumun gösterdiği tek şey bu toplumların bugüne kadar oldukça şanslı olduklarıdır. Buna dayanarak şanslarının sonsuza kadar devam edeceğini varsaymak, bugün var olan türlerin, yalnızca günümüze kadar hayatta kalmayı başarmaları sebebiyle gelecekte de sonsuza kadar var olacaklarını beklemekle aynı şeydir. Bu oldukça saçma bir varsayımdır.

Harari, Sanayi Devrimi’nin evcilleştirilmiş hayvanlar üzerindeki etkilerinden bahsediyor. Bu hayvanların vahşi genetiği, Tarım Devrimi’nden bu yana zaten değiştirilmişti. Sanayi Devrimi’nin gelişi ve onun

getirdiği üretim tekniklerinin gıda üretimine uygulanmasıyla, bu türler çok daha mekanik ve hesaplı bir sürecin ham maddesi haline geldiler. Tüm hayatlarını endüstriyel “montaj” hatlarının (veya daha doğru bir tabirle demontaj hatlarının) üretim zincirinde geçirmekteler. Bu sebeple devasa fiziksel ve psikolojik acılar çekiyorlar. Harari’nin belirttiği gibi, bu hayvanlar hâlâ vahşi evrimsel tarihlerinde edindikleri bir takım ihtiyaçlara sahiptirler: “Bu, evrimsel psikolojinin en temel mesajıdır: Yabani hayatta şekillenmiş ihtiyaçlar, sanayi çiftliklerinde hayatta kalmak ve üremek için artık gerekmede de, hissedilmeye devam eder. Endüstriyel tarımın trajik yanı, hayvanların görünürdeki ihtiyaçlarıyla ilgilenirken, duygusal ihtiyaçların gözardı edilmesidir.”⁶

Yaptığımız bu alıntı aynı zamanda insanların tekno-endüstriyel sistem içinde çektikleri acıların temel sebebine de işaret etmektedir. İnsanların Doğa’da hayatta kalmak ve türlerini devam ettirmek için normalde yapacakları faaliyetler teknolojik bir toplumda gereksiz hale gelmiştir. Ancak insanlar hala bu faaliyetlerde bulunma ihtiyacını kuvvetli bir şekilde hissetmektedirler.

Homo sapiens’in yaşadığı fiziksel ve sosyal çevre, Sanayi Devrimi’nden bu yana çok hızlı ve köklü bir dönüşüm geçirdi. İçerisinde evrimleştiğimiz vahşi Doğa, hızla teknolojik sistemin yarattığı yapay çevre tarafından ikame ediliyor. Sanayi Devrimi ve getirdikleri, Tarım Devrimi ve getirdiklerine kıyasla doğal yaşam koşullarımızdan çok daha radikal bir kopuşu beraberinde getirmiştir. Geleneksel tarım toplumlarındaki yaşamımız boyunca, doğal çevreyle (güneş, toprak ve su ile) en azından daha doğrudan bir ilişkimiz vardı. Daha küçük bir grubun üyeleri olarak daha az kolektivist bir toplumda yaşıyorduk. Yaşadığımız bu hayat daha duragan ve yavaştı ve bu nedenle bize bir istikrar ve güven duygusu sunabiliyordu. Sanayi Devrimi’nin toplumsal sonuçları tüm bunların ortadan kaldırılması olmuştur.

Endüstriyel üretim tarzı, daha önce güneş ışığına ve mevsimlere göre düzenlenen zamanı, saatin rasyonel hesabına tabi kıldı. Fabrikalar, insanları en ince ayrıntısına kadar tanımlanmış mekanik işleri üstlenen küçük piyonlara indirgedi. Okullar, kamu kurumlarının ve özel işletmelerin büroları da aynı ilkeleri uyguladı. Kentleşme, milyonlarca insanı devasa beton yığınlarında bir araya getirerek kendi doğamıza en uzak yaşam biçimini yarattı. Geniş ailelerin ve yerel küçük toplulukların yok edilmesi, insanları izole edilmiş birey yığınlarına indirgedi. *Homo sapiens* yüz binlerce yıldır küçük topluluklar halinde yaşamış ve bu toplulukların sağladığı yaşam tarzına (dayanışma ağları, bir gruba ait olma duygusu, ortak bir kültür ve dil vb.) uyum sağlamıştır. Bu toplulukların hızla çözülmesi, şiddetli bir yalnızlık, izolasyon ve güçsüzlük duygusu yarattı.

Harari’ye göre modern teknolojik toplum, insanları “birey” yapma vaadiyle geniş aileleri ve küçük topluluklarıyla olan bağlarını koparmaya teşvik etmiştir: Büyüklerinize sormadan istediğiniz kişiyle evlenebilirsiniz, istediğiniz işi yapabilirsiniz, ailenizden ve geleneksel topluluğunuzdan uzakta istediğiniz yere yerleşebilirsiniz. Şimdiye kadar geleneksel küçük topluluklar tarafından sağlanan işbirliği, güvenlik, yemek, barınma, eğitim vb. hizmetler size devlet ve piyasa (şirketler) tarafından sağlanacaktır. Böylece geri kalmış geleneksel ortamların dışına çıkarak modern ve özgür bireyler olacaksınız. Harari’ye göre insanlar bu pazarlığı kabul ettiler, geniş aileler ve küçük topluluklarla olan bağlarını kopardılar ve “birey” haline geldiler.

Harari, bu anlatıyı aileyi yok etmeyi amaçlayan bir beşinci kol propaganda faaliyeti⁷ olarak görse de bu propagandanın içeriğini kabul etmektedir. Çünkü Harari, modern koşulların güçlü bireyler yaratıldığını iddia etmektedir.⁸ Fakat modern koşullar güçlü bireyler yaratmaz. Aksine, bireyselliği ortadan kaldırır. Modern tekno-endüstriyel toplum, şimdiye kadarki en kolektivist toplumdur. Üyeleri, en temel fiziksel gereksinimlerini karşılamak için neredeyse tamamen büyük kuruluşlara bağımlıdır. Bazıları, termit kolonilerini anımsatan milyonlarca nüfusa sahip büyük metropollerde yaşamaktadırlar. Kitle propagandasıyla kendilerine aşılana birbirinin aynısı zevklere, değerlere, inançlara ve dünya görüşlerine sahiptirler. Çalışma ve boş zamanları teknik gereklilikler ve piyasa mekanizmaları tarafından tasarlanır.

⁶ Age., sayfa 341.

⁷ “Ailenin ve topluluğun etkinliğini gerçekten kırmak için beşinci bir kola ihtiyaç vardı.” Age., sayfa 355.

⁸ Age., sayfa 356’daki diyagrama bakınız.

Hayatlarımın hemen hemen her alanında takip edilir ve kayıt altına alınır. Bu koşullarda yaşayan insanlar nasıl güçlü bireyler olabilir?

5. Mutluluk ve Hayatın Anlamı

Harari, mutluluk ve hayatın anlamı üzerine bir tartışmaya giriyor. Toplumsal gelişmenin ve bilim ve teknolojideki ilerlemenin insanlara otomatik olarak mutluluk getiremeyeceğini söylüyor. Harari, bu fikrin tersinin de doğru olmadığını iddia ediyor. "Bu fikrin tersi" derken kastettiği, insanın avcı-toplayıcı bir yaşam tarzı döneminde evrimleştiğini ve bu sebeple fiziksel ve psikolojik ihtiyaç ve arzularımızın da bu süreçte şekillendiğini ve dolayısı ile bizi bu yaşam tarzından uzaklaştıran her toplumsal gelişmenin bizi daha da mutsuz ettiğini öne süren görüştür. Harari'ye göre bu görüş de birincisi kadar dogmatiktir çünkü teknolojik gelişme sayesinde bebek ölümlerinin azalması, şiddet olaylarının daha nadir görülmesi ve büyük çaplı kıtlıkların ortadan kalkması gibi ilerlemeleri göz ardı etmektedir.

Harari, bu iki karşıt uç yerine daha orta yolcu bir görüşe sahip olmamızı tavsiye ediyor. Harari'ye göre, teknolojik gelişmenin sonuçlarını değerlendirirken dogmatik olarak gerici veya dogmatik olarak ilerici olmamalıyız. Bunun yerine, her iki tarafın da "kötü" ve "iyi" yanlarını değerlendirmeliyiz. Bu bakış açısına göre teknolojik gelişme, bizi evrimsel olarak uyum sağladığımız yaşam tarzından uzaklaştırsa da bazı "olumlu" sonuçlara da yol açmaktadır.

Ancak Harari'nin önerdiği bu "orta yolcu" görüşün pratik bir anlamı yoktur. Bu görüş, iki yaşam tarzının (avcı-toplayıcı yaşam tarzı ve modern teknolojik yaşam tarzı) doğru olmayan ve geçersiz bir karşılaştırmasına dayanmaktadır. Her şeyden önce, Harari'nin kendisinin de sonraki sayfalarda değindiği gibi, teknolojik gelişmenin getirdiği iddia edilen ve bazıları yukarıda da belirtilen "ilerlemeler" ancak son birkaç on yılda ortaya çıkmıştır. Bu, insanlık tarihinin çok küçük bir parçasıdır. Üstelik bu "ilerlemeler" gezegenin eko-sistemlerinin yoğun bir şekilde tahrip edilmesiyle mümkündür. Dolayısı ile kendi oturdukları dalı kesmektedirler ve bugün yaptıklarıyla ileride yaşanacak eşi benzeri görülmemiş bir sefaletin ve güvensizliğin temellerini atıyor olabilirler.

Daha da önemlisi, Harari bu karşılaştırmayı, sanki söz konusu iki yaşam tarzının yalnızca "iyi" yönlerini seçip yaşamak mümkünmüş gibi sunuyor. Sanki günümüzde yaşayan insanların büyük çoğunluğu olarak bizler avcı-toplayıcı yaşam tarzının olumlu yönlerini tekno-endüstriyel sistemde deneyimleme şansına sahipmişiz gibi. Harari'nin karşılaştırdığı yaşam tarzları birbirinden ayıramaz "iyi" ve "kötü" yanlarıyla bir bütündürler. Teknolojik gelişme, toplumu her yönüyle baştan aşağı değiştirerek, insanları belirli bir yaşam tarzını sürdürmeye zorlar ve diğer alternatifleri yok eder. Tekno-endüstriyel toplum, gerçekleşen her teknolojik gelişmeyle birlikte gündelik hayatımıza daha da fazla müdahale eder ve hayatlarımızı kendi ihtiyaçlarına göre şekillendirir. En inatçılarımız bile yaşam biçimlerimize yönelik bu saldırılardan ancak bir yere kadar kaçabilir. Dolayısı ile teknolojik gelişmenin "iyi" ve "kötü" yanlarına bir bütün olarak katlanmak zorundayız. Bu şartlar altında Harari'nin bize önerdiği "orta yolcu" görüş pratikte ne anlama gelecektir? Bu görüşün pratikte teknolojinin yaşam biçimlerimiz üzerine yaptığı saldırının pasif bir kabulünden başka bir anlam ifade etmeyeceği açıktır.

Öte yandan Harari burada iki farklı olguyu birbirine karıştırmaktadır: Gerçekler ve bu gerçeklere ilişkin değer yargıları. Teknolojideki gelişmelerin bebek ölümlerini ve büyük çaplı kıtlıkların sıklığını azalttığı bir gerçektir. Ancak bunların kendi başlarına iyi şeyler olduğunu otomatik olarak kabul edemeyiz. Olaya dar bir perspektiften bakan çoğu insan, bu olguları "iyi" şeyler olarak kabul eder. Ancak bu, bu tür değer yargılarını gerçeğin (yani bebek ölümlerinin ve/veya büyük ölçekli kıtlıkların sıklığının azalması) bir parçası veya gerçeğin kendisi yapmaz. Çoğu insanın bebek ölümlerinin ve büyük ölçekli kıtlıkların azalmasını özünde iyi bir şey olarak göreceğini bilen Harari, değer yargılarını sinsî bir şekilde gerçeğin kendisiymiş gibi sunuyor.

Harari, mutluluk üzerine yapılan bazı son araştırmaların sonuçlarını ve bunların ima ettiklerini tartışıyor. Psikologlar insanlardan kendileri, yaşamları ve gelecekleri hakkındaki duygularını derecelen-

dirmelerini ister. Ve cevapları katılımcıların arka planlarıyla (aile yaşantıları, gelirleri, dini inançları, sağlıkları vb.) ilişkilendirerek sonuçları değerlendirirler. Bu araştırmaların sonuçları, maddi faktörlerin (gelir, kişinin sahip olduğu fiziksel şeyler vb.) mutluluğu ancak bir dereceye kadar getirebileceğini göstermektedir. Bu, temel fiziksel ihtiyaçların karşılanmasından sonra, maddi refahtaki artışın mutluluk açısından azalan bir marjinal faydaya sahip olduğu anlamına gelir. Hastalık kısa vadede mutsuzluk getirir. Ama kronik ağrı yoksa ve hasta kişinin durumu zamanla bozulmazsa kişi yeni durumuna alışır. Bu noktadan sonra, hastalık "mutluluk" için bir faktör olmaktan çıkar. Bu çalışmaların bir başka bulgusu da aktif olarak bir gruba (aile veya topluluk) ait olma duygusunun sağlık ve paradan (maddi refah) daha önemli olduğudur. Bu araştırmaların en önemli bulgusu, "mutluluğun" zenginlik, sağlık ya da bir topluluğa ait olma gibi nesnel koşullara değil, nesnel koşullar ve bu koşullar ile ilgili öznel beklentiler arasındaki örtüşmeye bağlı olduğudur.

Bu bulgular, evrimsel süreçte adapte olduğumuz yaşam tarzımızdan uzaklaştıkça insanların mutsuz olduğunu söyleyen "dogmatik" görüşü desteklese de, Harari bu sonuca varmak istemiyor veya bunu açıkça ifade etmek istemiyor. 428. sayfada, "geçtiğimiz iki yüzyıldaki fiziksel koşullarda gerçekleşen çok ciddi iyileşmelerin aile ve topluluğun çöküşüyle sınırlanabileceği ihtimalini" kabul ediyor. Dahası, mutluluk büyük oranda beklentilere bağlıdır. Geçmiş insanlar bugünün insanların maddi koşullarına sahip değildi. Klimalı apartman dairelerine, otomobillere, akıllı telefonlara, Netflix aboneliğine, modern sağlık tesislerine ve benzerlerine sahip olmak gibi bir beklentileri yoktu. Bu nedenle, Harari'nin önerdiği "orta yolcu" görüşe sahip olmak adına modern ve modern öncesi insanların mutluluğunu karşılaştırırken tüm bu maddi "ilerlemeleri" tek bir ölçüğe koymak oldukça saçmadır.

Ancak Harari, tüm bu "mutluluk" ve hayatın anlamı tartışmalarında en önemli şeyden bahsetmeyi atlıyor. Bu, bireye tatmin duygusunu ve yaşam amacını kazandıran faktördür: Güç süreci. İnsanların "gerçekleştirilmesi çaba gerektiren amaçlara sahip olmaya ve bu amaçların en azından bazısına ulaşmakta başarılı olmaya ihtiyacı vardır."¹ Bu ihtiyacı uygun bir şekilde karşılamak için, genellikle güç sürecinden özerk bir şekilde geçmeleri gerekir. Bu, hedeflerine ulaşmak için gerekli olacak çabayı –bireysel olarak ya da küçük bir grubun parçası olarak– kendi fiziksel ve zihinsel yetenekleriyle gerçekleştirmeleri anlamına gelir. İnsanların güç sürecinden aldıkları psikolojik doyum, ulaşılan hedeflerin önemi ile orantılıdır. Bu nedenle, kovalanan hedefler temel fiziksel ihtiyaçlarla (yemek, barınma, fiziksel güvenlik vb.) doğrudan bağlantılı ise bu hedeflerin gerçekleştirilmesinden elde edilecek tatmin duygusu daha az önemli hedeflerin gerçekleştirilmesinden alınacak tatmin duygusundan daha fazla olacaktır. Modern bir teknolojik toplumda çoğu insan, büyük organizasyonların içerisindeki birer piyon olarak işlev görür. Günlük hayatta gerçekleştirdikleri işler temel fiziksel ihtiyaçlarıyla ilgili değildir. Dahası, modern toplumda uzmanlaşma oldukça ileri düzeyde olduğundan, yaptıkları görevler genellikle nihai üründen tamamen bağımsızdır. Bu nedenle, temel ihtiyaçlarını çoğu zaman kendilerini fiziksel veya psikolojik olarak uyarmanın, saçma ve soyut görevlerle karşılarlar. Bu durum, hayatlarını devam ettirmek için gerekli olacak temel ihtiyaçların ve dolayısı ile hayatlarının da kontrolünü kendi ellerinden almaktadır. En temel ihtiyaçlarını karşılamak için kendi zihinsel ve fiziksel yetenekleri yerine büyük kuruluşlara bağımlıdır. Çoğu zaman yeteneklerini aktif ve amaçlı bir şekilde kullanmadıkları için, kendilerini güvencesiz ve amaçsız hissetme eğilimindedirler.

Harari, belki de akıl yürütmesinin mantıki sonuçlarından kaçınmak ve hayatın anlamı ve amacı hakkındaki bu konularda en önemli faktör olan güç sürecini tartışmaktan kaçınmak için beyinler, nöronlar ve hormonlardan bahsetmeye başlıyor. Biyologlara göre "zihinsel ve duygusal dünyamız, milyonlarca yıllık evrim süreci içinde gelişen biyokimyasal mekanizmalar tarafından yönetilmektedir. Diğer tüm zihinsel durumlar gibi mutluluk da maaş, toplumsal ilişkiler veya siyasi haklar tarafından değil, karmaşık bir sinirler, nöronlar, sinapslar ve serotonin, dopamin ve oksitosin gibi çeşitli biyokimyasal maddeler tarafından belirlenir."² Bu nedenle, bizi "mutlu" eden şey dış koşullar veya hayatımızda yaptıklarımız ve başardıklarımız değildir; bizi mutlu eden şey yalnızca beynimizde hissettiğimiz zevk veren hislerdir.

¹ Theodore John Kaczynski, *Sanayi Toplumu ve Geleceği*, 120.

² Harari, sayfa 379.

Harari'nin yaptığı gibi, mutluluk tartışmasını daha derin bir karmaşıklık düzeyine (beyinler, nöronlar, kimyasallar, hormonlar, vb.) çekerek dış koşulların psikolojik sağlığımız üzerindeki etkilerini reddedemeyiz. Çünkü hormonlar ve elektrik akımları beynimizde rastgele salınmaz. Bunlar bizi, hayatta kalma ve üreme şansımızı artıracak davranışlara yönlendirmek için evrimsel süreçte gelişmiş motivasyon mekanizmalarıdır. Hayatta kalma ve üreme şansımızı artıran şeyleri başarılı ve tutarlı bir şekilde yaptıkça kendimizi mutlu ve tatmin olmuş hissederiz. Fiziksel ve zihinsel olarak aktif olmak ve güç sürecinden sağlıklı bir şekilde geçmek, kendimizi tatmin olmuş ve mutlu hissetmek için yapmamız gereken en önemli şeylerdir.

Üstelik Harari'nin burada söyledikleri dış gerçekliği inkar etmek anlamına geliyor. Harari, beynin işleyişinin, hormonal mekanizmaların ve bunların ima ettiği duyguların dış uyaranlardan bağımsız olduğunu düşünüyor gibi. Sanki tüm bunlar hiçbir etki altında olmadan kendi kendilerini üretiyorlarmış gibi. Eğer durum böyle olsaydı dış dünyanın var olup olmadığını bilmez bir halde kafataslarımızın içinde hapsolmuş olurduk.

Ayrıca "mutluluğu" hormonların ve elektrik akımlarının beynimizde yarattığı hislerle bir tutmak, onu hazza indirgemektir. Gerçek mutluluk bundan daha geniş bir şeydir. Harari'nin de kabul ediyor gözüktüğü gibi, "Mutluluk, mutluluk anlarının sayıca fazla olması anlamına gelmez. Mutluluk aslında bir insanın bir bütün olarak hayatını anlamlı ve değerli görüp görmediği ile ilgilidir."³ Fakat Harari mutluluğun bu tanımını avcı-toplayıcı ve modern yaşam tarzlarını karşılaştırdığı yerlerde kullanmamakta. Teknolojik gelişmenin faydaları olarak yalnızca maddi koşullarda gerçekleşen iyileşmeleri sayabilmekte. Ancak teknolojik gelişme, hayatlarımızı öylesine köklü bir şekilde değiştiriyor ki, güç sürecinden geçme imkanlarını elimizden alarak hayatın anlamını da ortadan kaldırıyor. Küçük ölçekli toplulukları ortadan kaldırarak bizi atomize bireyler haline getiriyor. Bize maddi koşullar anlamında daha rahat bir hayat sunuyor olabilir, ancak "anamlı bir hayat zorlukları içinde geçse de son derece tatmin edici olabilir, buna karşılık anlamsız bir hayat da ne kadar konforlu olursa olsun korkunç bir işkence olabilir."⁴

Harari, "tamamen bilimsel bir bakış açısıyla bilebildiğimiz kadarıyla, insan yaşamının hiçbir anlamı yoktur" diyor.⁵ Aynı sayfada verdiği örneklerden de bu anlamı ideolojik (dini veya seküler) bir anlamda aradığını görüyoruz. "İnsanların yaşamlarına atfettiği herhangi bir anlam sadece sanrıdan ibarettir. Orta çağdaki insanların hayatlarında bulduğu öbür dünyaya ilişkin anlamlar modern hümanist, milliyetçi veya kapitalistlerin buldukları anlamdan daha gerçek dışı değildi."⁶ Ancak bu ideolojik anlatılar (Hristiyanlık, İslam veya Budizm gibi aksiyal dinler veya bunların Liberalizm, Sosyalizm, Anarşizm veya Komünizm gibi modern ardılları), doğal yaşam alanlarımızdan ve yaşam tarzımızdan (vahşi Doğa içerisinde göçebe avcı-toplayıcılık) kopmamız sonucu ortaya çıkan yan etkilerdir. Bu kopuşun doğurduğu acıların telafi edilmesine yönelik girişimlerdir. Kaybolan anlamın yapay olarak bulunmasına (kendini bilmek, nirvanaya ulaşmak, kendini gerçekleştirmek, cennete gitmek, Hakikate ulaşmak, dünya üzerindeki en mükemmel toplumu yaratmaya çalışmak vb.) yönelik umutsuz denemelerdir. Ve yalnızca –o da çok şüpheli olmakla birlikte– çok küçük bir azınlık için tatmin edici olabilirler.

Harari, antropoloji ve evrimsel biyoloji/psikolojinin bu konular hakkındaki son bulgularına hiç değinmiyor. *Homo sapiens* uzun bir göçebe avcı-toplayıcı varoluş sırasında evrimleşti. Evrimle şekillenen canlılar olarak amacımız genlerimizin devamlılığını sağlamaktır ve bunu üreme başarımızı (*reproductive success*) artırarak yapabiliriz. Elbette bu kendi başına hayatımıza bir anlam katmaz. Çünkü hiç kimse genlerinin devamlılığını bilinçli olarak hayatında bir amaç olarak benimsemez. Doğal seçim, sonunda genlerimizin hayatta kalmasını teşvik edecek bazı vekil hedefler (*proximate goals*) tasarlar. Üreme başarımızı arttırmak için hayatta kalmamız ve karşı cinse çekici görünmemiz gerekir. Hayatta kalabilmek için ise fiziksel ihtiyaçlarımızı karşılamamız zorunludur. Ve bu ihtiyaçları ne kadar iyi bir şekilde karşılayabilirsek o kadar sağlıklı ve çekici görünürüz. Gelişmiş sosyal beceriler, avlanma ve savaş yeteneği, cesaret, öz güven gibi diğer özellikler de üreme başarımızı artırır. Güç sürecinden sağlıklı bir şekilde

³ Age., sayfa 384.

⁴ Agy.

⁵ Agy.

⁶ Agy.

geçerek üreme başarımızı artıran görevleri yerine getirdiğimizde kendimizi güvende, tatmin olmuş ve mutlu hissederiz. Tüm bu motivasyonlar ve davranış kalıpları, uzun göçebe avcı-toplayıcı varlığımız sırasında şekillenmiştir. Bu varoluş sırasında insanlar, üreme başarılarını artıracak şeyleri bireysel olarak veya küçük bir grubun parçası olarak ve kendi zihinsel ve fiziksel yeteneklerini kullanarak özerk bir şekilde yapıyorlardı. Hayatlarındaki en önemli şeyleri kendi kapasitelerini kullanarak kontrol edip yönetiyorlardı. Göçebe avcı-toplayıcı insanlar, hayatın gerçek anlam ve amacını günlük yaşamlarında doğrudan deneyimledikleri ve hissettikleri için, bu anlamı ideolojik anlatıların yüce ideallerinde aramaya ihtiyaç duymamış gibi görünüyorlar. Görünüşe göre varlıklarının anlamının ne olduğunu biliyorlardı.

6. *Homo Sapiens*'in Sonu

Harari, doğal seçimle şekillenen bir tür olarak *Homo sapiens*'in son günlerini yaşıyor olabileceğimizi söylüyor. Çünkü insanlık, yapay biyolojik organizmalar veya tamamen yapay otonom varlıklar tasarlanmasına ve yaratmasına izin veren teknikleri hızla geliştiriyor. Belki de bu değişimin kapsamı *Homo sapiens*'in ortadan kalkmasından çok daha geniş olacaktır, çünkü yapay bir şekilde dönüştürülmesi ya da yerlerine tamamen yapay otonom varlıkların ikame edilmesi söz konusu olan sadece insan değildir, aynı şey diğer doğal canlılar için de söz konusu olabilir.

Harari, doğal yaşamı (doğal seleksiyon ile gelişen yaşam) aşma ve onu yapay olarak tasarlanmış bir "yaşam" ile ikame etme potansiyeline sahip üç ihtimali tartışıyor.

I. Biyolojik mühendislik

Bu, yaşamın yapı taşlarına (DNA) bilinçli bir şekilde ve doğrudan müdahale edilmesidir. Bilim adamları artık DNA'yı değiştirme ve yapay olarak tasarlanmış organizmalar yaratma yeteneğine sahipler. Bununla birlikte, yapay ucubeler yaratmak birçok insan için hala endişe vericidir. Bu nedenle, genetik mühendisliğinin muazzam potansiyeli¹ şu anda pek de gösterişli olmayan bazı ekonomik kaygılar için kullanılıyor: Patatesleri donmaya karşı daha dirençli hale getirmek, buğdayı gittikçe dozu artan tarım ilaçlarına karşı daha dirençli hale getirmek, domuzları omega-6 yerine omega-3 yağ asitleri üretir hale getirmek vb.

Genetik mühendisliği insanı dönüştürme potansiyeline sahiptir. İnsanların DNA'sına müdahale etmek şu anda bir tabudur. Bazı dini, etik ve siyasi kaygılar dışında, genetik mühendisliğinin istenilen sonuçları verip vermeyeceği konusundaki belirsizlik ve olumsuz yan etkilerinin faydalarından daha fazla olabileceği korkusu da bu tekniklerin uygulanmasını dar bir alana sınırlandırmaktadır. Bununla birlikte, şu anda tedavi edilemeyen hastalıkların tedavisi gibi genetik mühendisliği tekniklerinde gerçekleştirilecek bazı gelişmeler, bu kısıtlamaların yavaş yavaş ortadan kalkmasına yol açabilir ve bu müdahaleler dalga dalga yayılabilir. Ayrıca, insan toplumlarının yapısında gerçekleşecek daha fazla dönüşüm ve yeni teknolojik gelişmeler sonucunda gezegenin eko-sistemlerinde oluşacak daha derin bozulmalar, genetik mühendisliğinin uygulanması için ek sebepler yaratabilir: İnsanları yeni toplumsal şartlara ve teknolojik gelişmelere uyarlamak, endokrin bozucuların etkilerini dengelemek üzere hormonal sisteme doğrudan müdahale etmek, sinir sistemini manipüle ederek depresyon ve kaygının yayılmasını kontrol etmeye çalışmak, daha yüksek sıcaklıklara dayanıklı mercan resifleri tasarlamak, soyu tükenmiş türleri yeniden yaratmak, genetik manipülasyon yoluyla istilacı türlerle savaşmak vb.

II. Cyborg mühendisliği

Yapay "yaşamın" ortaya çıkabileceği bir diğer alan ise cyborg mühendisliğidir. Bu, insanların ve diğer hayvanların inorganik parçalarla birleştirilmesidir. Günümüzde duyu organlarının yerine geçen veya onların performansını artıran veya uzuvların eksikliğini gidermeye çalışan implantlar bulunmaktadır. Bu mekanik müdahalelerin dışında bilgisayar işlemcilerini insan beyni ile kaynaştırma olasılıklarını araştıran projeler de mevcuttur. Ordular istihbarat toplamak için böcekleri kullanmaktadır ve çeşitli hayvan türlerini uzaktan kontrol etme girişimleri bulunmaktadır.

¹ Bu potansiyeli iğrenç ve vahşi Doğa için büyük bir tehdit olarak gördüğümüzü söylemeye gerek yok.

İnsanları adım adım inorganik parçalarla bütünleştiren başka teknikler de mevcut. İnsanlar elektronik uyarıların esiri olmuş bir şekilde zamanlarının giderek daha büyük bir bölümünü akıllı telefonlar, dizüstü bilgisayarlar, PC'ler, oyun konsolları, TV'ler ve benzerlerine bağlı geçiriyorlar. Giyilebilir elektronik cihazları da unutmamız gerekir: Kalp atış hızı, uyku düzeni, kan değerleri gibi her çeşit veriyi ölçüp kaydeden akıllı saatler, gözlükler, yüzükler ve diğer giyilebilir aksesuarlar. Çoğu insan bunların giderek daha yaygın bir hale gelmesinin insanların inorganik nesnelere daha fazla bütünleşmesi anlamına geldiğini düşünmez. Fakat tüm bunlar insanların yapay nesnelere artan bir şekilde bütünleşmesini ve yapay bir varoluş içerisinde doğal dünyadan yalıtılmasını temsil ederler. Giyilebilir elektronik cihaz endüstrisinin yaygınlaşmasıyla birlikte, insan vücudunun gittikçe daha fazla yönü teknolojinin gözetimi altına girmekte, insanlardan daha fazla veri toplanmakta ve bu veriler, insanları "daha sağlıklı" yaşam tarzlarına yönlendirmek için makine öğrenimi algoritmaları tarafından değerlendirilmektedir. Tüm bu elektronik cihazların modern günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmesi, cyborglaşma sürecinin ne kadar kolay ve hızlı ilerleyebileceğini bize göstermektedir: İnsan, kendisini yapay bir dünyaya kapatan elektronik eklentilerle yaşamaya çoktan alıştı bile.

Harari bu gerçeği görmezden gelmeyi tercih ediyor, ancak cyborglaşmayı ve insanların genetik mühendisliği yolu ile yeniden şekillendirilmesini motive eden en önemli faktör, teknolojik gelişmenin toplumu ve doğal dünyayı her geçen gün daha derinden dönüştürmesiyle birlikte insanların son kullanma tarihinin geçmekte olmasıdır. Doğal seçim artık insanlar üzerinde pek etkili olmuyor. Bu sebeple genetik yapımız her geçen nesilde daha da bozulmaktadır. Bu kusurlar her türden yapay implantlar ve düzeltici cihazlar ve prosedürlerle giderilmeye çalışılır: Gözlük ve kontakt lensler, göz ameliyatı, işitme cihazları, koklear implantlar, kalp ameliyatı, kalp pili, Sezaryen, organ nakli, insülin enjeksiyonu vb. Teknolojik gelişmenin sebep olduğu toplumsal dönüşümler insan yeteneklerini gittikçe artan oranda demode hale getiriyor ve insanın doğuştan gelen davranışsal eğilimleri, teknolojik olarak gelişmiş toplumumuz için gittikçe artan bir ölçüde yetersiz ve uygun olmayan bir hale geliyor. Bu sebeple günümüzde, eğer yapay bir tür tarafından ikame edilmek istemiyorsa insanlığın kendini yapay olarak dönüştürmesi gerektiği ile ilgili nutukları sık sık duyuyoruz. Ya da insanlar artan bir şekilde davranışlarını daha "sağlıklı" (daha az yemek, daha fazla spor yapmak, yatağa erken gitmek gibi) seçimlere elektronik cihazların (akıllı saatler ve diğer giyilebilir elektronik cihazlar yolu ile) uyarması ile yönlendirme ihtiyacını duyuyorlar.

Bu nedenle, insanları genetik mühendisliği yoluyla yapay olarak değiştirmek veya onları inorganik parçalarla birleştirmek, Harari'nin sunmak istediği gibi "*Homo deus*" statüsüne ulaşmak için yapılan "coşkulu" bir atılım değildir. Hızla değişen günümüz dünyasında insanları güncel kılmak adına yapılan oldukça umutsuz girişimlerdir. Bu girişimler, insanın kendisine duyduğu bir öz güvenden değil, zamanımızın geçmekte olduğuna dair rahatsız edici bir önseziden kaynaklanmaktadır. Ancak görünüme göre Harari, anlatısı için mutlu bir sona sahip olmayı tercih ediyor ve insanlığın bu olası ortadan kaldırılmasını *Homo deus*'a yükselmek olarak sunuyor.

III. Yapay zeka

Yapay "yaşam" yaratmanın üçüncü yolu, onu tamamen inorganik varlıklar olarak sıfırdan tasarlamaktır. Bu, son zamanların en tartışmalı konularından birini teşkil eden yapay zekadır. Harari, yapay zeka teknolojisindeki son gelişmeleri sıralıyor. Özellikle makine öğrenimi algoritmalarına, bu algoritmaların nasıl kendi kendine öğrenme kapasitesine sahip olduğuna ve makinelere nasıl özerklik yeteneği kazandırdığına vurgu yapıyor. Bugün satranç oynayabilen, araba kullanabilen, hastalıkları teşhis edebilen, borsaya para yatırabilen makineler bulunmaktadır.

Harari'nin de haklı olarak işaret ettiği gibi, bu üç teknolojik gelişme alanı, insanlığı tarihin başından beri meşgul etmiş olan felsefi, dini, siyasi ve etik sorunları geçersiz kılma potansiyeline sahiptir. Çünkü bu gelişmeler, insanların bildiğimizden tamamen farklı varlıklara dönüştüğü, saf inorganik varlıklarla ikame edildiği veya eski zamanın ilginç kalıntıları olarak tam bir kölelik ve edilgenlik durumuna indirgindikleri yakın bir geleceği getirebilir. Bu yeni varlıklar, geçmişteki veya şimdiki insanlardan tamamen

farklı bilinçlere ve duygusal ve fiziksel niteliklere sahip olacaklardır. Harari haklı olarak bu oldukça muhtemel geleceğin tüm mevcut tartışmalarımızı değiştirmesi gerektiğini iddia ediyor. Ancak bu olasılıklar ana akımda ciddi bir şekilde pek tartışılmıyor. Büyük bir çoğunluk, son derece gelişmiş teknolojik bir toplumda insanların bugünkü halleri ile var olmaya devam edeceğini ve toplumun ana akımını şu anda meşgul eden tartışma alanlarının ve problemlerin şimdiki gibi kalacağını varsaymaktadır.

Harari'nin bu gözlemleri doğrudur, ancak bu konular üzerindeki tartışmayı dayandırmak istediği bağlam doğru değildir. Harari, günlerimiz sayılıysa şu soruyu yanıtlamamız gerektiğini söylüyor: "Ne olmak istiyoruz?" Ancak bu sorunun hiç bir anlamı yoktur. Harari kamuoyunda gerçekleşen tartışmaların bilimi belirli çabalara yönlendirebileceğini ve böylece teknolojik gelişmenin bizim isteklerimize göre şekillendirilebileceğini düşünüyor gibi görünüyor. Böylece neye dönüşmek istiyorsak ona dönüşebiliriz. Her şeyden önce bu "biz" kimiz? "Biz"i "kendimizi" neye dönüştürmek istediği konusunda nasıl bir fikir birliği olabilir? Peki ya doğal karakterini korumak isteyenler? Ve doğal karakterlerini değiştirmek gibi aşağılanmaya kendilerini isteyerek maruz bırakacak olanlar, "onlar" gelecekteki dönüşümlerini nasıl kontrol edecekler? Amaçlarına ulaşip ulaşmadıklarını nasıl bilecekler? Amaçlarına ulaştıklarını varsaysak dahi, bu yeni versiyonlarının gelecekte de bu şekilde kalmasını nasıl sağlayacaklar?

İnsanlar da dahil olmak üzere biyolojik organizmalar üzerinde gelecekte yapılacak kurcalamalar önceden belirlenmiş bir amaca göre bilinçli olarak planlanmayacak ve belirli bir plan dahilinde uygulanamayacaktır. "Biz," gelecekte ne olmak istiyoruz sorusunu soramayacak ve bu soruya herkesi tatmin edecek bir cevap bulamayacağız. "Biz" herkesi tatmin edecek bir fikir birliğine varsak dahi bu fikrin öngördüğü hedefi gerçekleştirmek mümkün olmayacaktır. Çünkü teknolojinin ve toplumlarımızın gelişimini bilinçli bir şekilde kontrol etme kapasitesine sahip değiliz. Biyolojik organizmalar üzerinde yapılacak değişiklikler ve yapay "yaşam" yaratma girişimleri büyük organizasyonlar (devletler, şirketler, vb.) arasındaki Darwinci rekabet bağlamında gerçekleşecektir. Büyük organizasyonlar kısa vadeli çıkarları doğrultusunda bu yapay organizmaları geliştireceklerdir. "Biz" bu teknolojik gelişmeleri kontrol edemeyecek ve onların istediğimiz sonuçları üretmesini sağlayamayacağız. Dolayısıyla kendimize sormamız gereken asıl soru şudur: Teknolojik gelişmenin insanlığın yerini alacak yeni bir türü geliştirmesine izin verecek miyiz? Yerimize genetiği değiştirilmiş canavarlar, cyborg ucubeler, otonom makineler veya bunların bir kombinasyonunu koymasına izin verecek miyiz? İnsanı ve geriye kalan vahşi Doğa'yı tamamen yapay bir sistemle ikame etmesine izin verecek miyiz? Ya da daha yüksek bir olasılıkla gerçekleşeceği gibi, gezegenin biyosferik işlevlerinin tamamen yok edilmesi sonucu gezegen üzerindeki karmaşık yaşamın yok edilmesine izin verecek miyiz? Yoksa tüm bunlara bir son verip, vahşi Doğa'nın geri kalanıyla birlikte insan doğamızı da kurtaracak mıyiz? Önümüzde bulunan seçenekler bunlardan ibarettir.

Anarşist Kütüphane

Karaçam

Kitap Özeti ve İncelemesi I: Sapiens: İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi - Yuval Noah Harari
19.05.2023

10.10.2023 tarihinde şuradan alındı: vahsikaracam.blogspot.com

tr.anarchistlibraries.net